Herbert Gottschalk

BERTRAND RUSSELL

YAŞAMI

Çeviren: Vehbi Hacıkadiroğlu

alaz yayıncılık

BERTRAND RUSSELL
YAŞAMI

●

HERBERT GOTTSCHALK

Bu çevirinin yayın hakları
ALAZ YAYINCILIK'a aittir.

Birinci Basım: Ağustos 1984

Kapak Düzeni: Sungu Çapan

Alaz Yayıncılık, Binbirdirek Cad.
Aksoy İşhanı 31/9 - İstanbul

Bu kitap 1984 Ağustos ayında İstanbul'da
Kent Basımevi'nde dizilip basılmıştır.
Tel : 528 08 15

HERBERT GOTTSCHALK

BERTRAND RUSSELL YAŞAMI

Çeviren
VEHBİ HACIKADİROĞLU

alaz yayıncılık

GİRİŞ

Pek az filozof, henüz yaşıyorken, Bertrand Russell kadar tanınmıştır. Ancak bu onun felsefe çalışmalarından çok, bizim neslimizi ilgilendiren dünya çapında heybetli sorunlarla sürekli bir uğraşmanın sonucudur. Russell yaşlandıkça adı daha çok tanınmıştır; bu, bir çok kimselerin onu yalnızca ak saçlı güzel başı, göze çarpan burnu, alaycı ağzı ve canlı, iğneleyici gülüşüyle ufak yapılı bir ihtiyar olarak tanıdığı anlamına gelir. Bu gün artık tarih olmuş bir dönemde doğdu, ondokuzuncu yüzyılın düşüncelerini benimsedi ve o yüzyılın insanların ilerlemesine bağlılığını beğendi. Bu arada iki dünya savaşı insanlığın temeldeki ussallığına duyulan güveni sarstıysa da Bertrand Russell direndi. Özgür insanın, özgürlüğünü korumak için savaşması gerektiğine sarsılmaz biçimde inandığından, tehlikeler karşısında kalan bir dünyada barışı korumak isteyenlerin her zaman en ön sırasında bulundu. Sonuç olarakta, hemen hemen doksanında, yetkililere karşı koymak yüzünden bir kez daha tutuklandı.

1937'de kendi ölümünün anı-yazısını kendisi yazdı

ve bu yazı 1 Haziran 1962'de doksanıncı doğum yıldönümünden az önce **The Times** ve başka gazetelerde yayınlandı.[1]

Bu anı-yazıda kendini, alışılmamış ilkelerin adamı, fakat en azından, o ilkelere göre yaşamaya her zaman hazır biri olarak betimler.

Bilmeden Frege'yi izlemiş olarak, bu yüzyılın başında Alfred Whitehead ile birlikte yazdığı **Principia Mathematica**'nın yayımlanmasıyla üne kavuştu. Geleneksel felsefeden ayrılarak, matematiksel mantığı felsefenin temeli yapma yollarını aradı; bununla birlikte, o günden günümüze, bu girişimin geçerliğiyle ilgili şüpheler ortaya çıkmaya başlıyor. Bu sav, örneğin Prof. Freytag, Löringhoff ve Prof. Günther Jacoby arasında tartışılıyor.

Ne olursa olsun, Russell'ın kendine özgü başarısı azalmadan duruyor. O hiç bir zaman katı bir felsefe dizgesi kurmayı düşünmedi, onun istediği, bilimsel doğru için, kendi yeteneğini sonuna dek kullanarak kendi yolunda çalışmaktı. Bu yüzden de, yanıldığını gördükçe onu açıkça kabul etmekte ya da yeni bulunmuş doğrulara yönelmekte hiç güçlük çekmedi. Bu durumda bir çok kez tutarlılıktan, giderek karakter sağlamlığından, yoksun olmakla suçlandı.

Dünyanın çalkantılı durumu, sonunda, onu çekildiği bilim köşesinin dışına attı ve o da, sürekli savaşlara neden olan günü geçmiş bir töre anlayışı olarak gördüğü şeyin özünü bütün dünyaya açıkladı. Halk

---

1 Bu anı-yazı gerçekte The Times'da çıkmadı. 1937 de The Listener'de ve sonra da Unpopular Essays'de yayımlanmıştı (1950). 1 Haziran tarihi de, doğal olarak, Russell'ın doğum yıldönümünden sonraya düşerdi (İngilizce yayımcının notu).

anlayışına uygun yazılmış bir çok yayınlarla, yaşamın bütün alanları için yapıcı düzeltme önerileri ortaya attı. Onun insanlığının özniteliği olan açık yürekliliği karşısında herkes çarpıldı ve şaşırdı; dünyayı bir bütün olarak değiştirdiği söylenemese bile yine de bir çok insanın zihnini uyarmış oldu.

Bertrand Russell'ın yayımlanmış yapıtları etkileyici bir oylum sergiler ve yetmiş cilt gibi bir toplama ulaşır. Bunların arasında önemli mektupları da vardır, fakat sayısız dergi ve gazete yazılarıyla radyo ve televizyon konuşmaları bunun dışında kalır. Uyandırdığı dünya çapında ilgi, bir ölçüde, nükteciliği ve güzel konuşmasıyla zor sorunları ilginç ve anlaşılır biçimde ortaya koymadaki parlak yeteneğinden gelir.

Bölüm I

AİLE, ÇOCUKLUK VE GENÇLİK

Bertrand Russell'ın aile ağacını geri doğru izlerseniz, dal büyüdükçe sürgünün eğildiği türünden basmakalıp bir sonuca varmak zorunda kalırsınız. Burke'ün **Soylular** kitabından, filozofumuzun ataları üzerine ilginç ayrıntılar öğretiriz. Bunların arasında gerek dengesizlikleri gerekse törel yüreklilikleriyle göze çarpan, ateşli, savaşımcı ve çatışmaların tam orta yerine düşen olağan-dışı kişilerle karşılaşmanın da şaşırtıcı bir yanı yoktur.

Henry VIII'in gözde saray adamlarından John Russell diye biri, hizmetlerine karşılık, sonraları kuracağı ailenin oturacağı yer olacak olan Woburn Manastırıyla ödüllendirildi. El koyma işi çok yalın biçimde gerçekleşmişti: baş rahip uygun bir meşe ağacına asılmış ve keşişleri de kovulmuştu. Bu kral kayrası Russell'larda nesilden nesle geçti ve şimdi de, Bertrand Russell'ın hısımlarından, onüçüncü Dük Bedford'dadır.

İlk Bedford Kontu John Russell zengin biriydi; taşraya dağılmış, içlerinde Covent Garden ve Bloomsbur-

ry'nin de bulunduğu bir çok malikâneleri vardı Dördüncü Bedford Kontu, Yorkshire'da epice bir batak bölge kurtararak kendine bir ad yaptı. Böylece Berford' lar William of Orange'dan düklük unvanı aldılar, bu unvan beşinci konta, oğullarından birinin Stuart'lar zamanında krala ihanet yüzünden öldürülmüş olmasının karşılığı olarak verilmiştir.

Bertrand Russell'ın dedesi Lord Jonh Russell, altıncı Bedford Dükünün oğlu olarak doğdu ve Kraliçe Victoria'nın uzun hükümdarlık döneminde iki kez başbakan oldu. Bertrand Russell onu, ara sıra bir tekerlekli sandalyede güneşlenmeye çıkarılan, fiziksel bakımdan zayıflamış, torunları karşısında hep tatlı davranıp onların gürültülerine katlanan çok yaşlı bir adam olarak, şöyle böyle anımsar.

Bu dede ikinci evlenmesinde Minto Kontu'nun kızını aldı ve büyük oğlu Lord Amberley unvanını taşıdı. O da Lord Stanley'in kızı Kate'le evlendi ve ondan üç çocuğu oldu. Birinci oğul 1865 de doğdu. Bunun adı Frank'tı ve büyük babasının ölümüyle ikinci Lord Russell oldu. 1868'de ikinci çocuk, tek kız, Rachel doğdu ve en küçükleri, son çocuk, Bertrand Russell 18 Mayıs 1972'de doğdu.

Bertrand'ın doğumunda bulunan doktor, durumdan memnun, oğlanın güzel bir bebek olduğunu söyledi. Başlangıçta annesi onu epice çirkin bulmuştu, fakat iyi bakıldığından sağlıklı ve mutlu büyüdü. Ancak, çocuk tam ayakta durmaya başladığı sırada babası sara nöbetleri geçirmeye başladı, biraz sonra da onun kardeşi, yani Bertrand'ın amcası, aklını yitirdi. Bertrand iki yaşındayken, önce erkek sonra da kız kardeşi, en sonra da en küçük çocuğuna kendi bakan annesi difteriye tutuldular. Büyük erkek kardeş Frank sağ-

lam bir çocuktu, kısa sürede iyileşti; fakat kız kardeş Rachel ile anne, ikisi de öldüler. Lord Amberley bu çifte darbeden sonra ancak onsekiz ay kadar yaşadı ve iki kardeş öksüz kaldılar.

Lord Amberley ölümünden önce iki oğlunun da kendi liberal ve özgür-düşünceli örneğine göre yetiştirilmelerini sağlamak üzere onlara vasiler atamıştı. Fakat bu düzenleme yürümedi ve mahkeme çocukları, baba yönünden atalarının yerinde, Kraliçe Victoria'nın sadık devlet adamı John Russell'ın yaşlılık yıllarını geçirmesi için vermiş olduğu, Richmond'da güzel bir eve, Penbroke Lodge'a, götürmelerine karar verdi.

1946'da **Bertrand Russell'ın felsefesi**, yaşayan filozoflar kitaplığının V. cildi olarak Amerika'da yayımlandı. Ünlü çağdaşlarından yirmibirinin onun felsefi görüşlerini açıklayıp eleştiren yazılarının yanında, bu kitapta bir de Russell'ın kendisinin 'Zihinsel gelişmem' adlı bir özyaşam öyküsü var. Bu sonra kendi 'Autobiography'sinin bir bölümü olarak yeniden yayımlandı. Onda, küçük bir çocukken nasıl atalarının evinde yaşamaya gittiğini ve orada bulunduğu sürece, ölmüş ana-babası üzerine hemen hemen hiç bir şey söylenmediğine bakarak nasıl gitgide karanlık bir gizden şüphelenmeye başladığını anlatır; suskunluğun örtüsü böylesine bunaltıcıdır. Örtü kalktığında yirmibir yaşındaydı ve sonradan **Amberley belgeleri** adı altında bastırıp yayımladığı belgeler o zaman eline geçti. Babasının, kendisininkine çok benzeyen zihinsel ve coşkusal gelişmeler geçirdiğini bu belgelerden öğrendi.

Lord Amberley'den, ailenin kamu görevi geleneğine uyarak politikaya atılması beklenirdi, gerçekten de 1867'den 1868'e dek kısa bir süre parlamento üyeliği yaptı. Fakat mizaç bakımından da düşünce bakı-

mından da başarılı politikacıların harcından yapılmamıştı. Bir kez, gençliğinde hıristiyanlığı bırakmış, Bertrand Russell'ın da gençlik çağında düşüncelerine coşkuyla sarıldığı John Stuart Mill'in izleyicisi olmuştu. Hem Lord Amberley hem de karısı, Mill'in düşüncelerinin, özellikle de onun kadın hakları ve doğum kontrolu savunuculuğunun, coşkulu destekleyicisi olmuşlardı. Bu tür düşünceler, soylu Lordun, kilise ve kamu oyundan gelen bir karşıtlık engeline çarpacağı anlamına gelirdi, nitekim yenilgiye uğradı. Bertrand Russell kırklı yılların başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde, evlilik ahlâkı konusundaki aykırı inançları yüzünden kendisinin de buna benzer bir durumda kaldığını anımsar. Lord Amberley parlamentoya yeniden dönmek için uğraştı, fakat başaramadı. Bu arada **Dinsel inancın çözümlemesi** adıyla olumlu bir kitap yazdı, bu kitap ölümünden sonra yayımlandı. Sonradan oğlunun söylediğine göre babasının durumunda politikacılık tümüyle umutsuz bir işti; çünki o her zaman kendi zayıf yanlarını kabule ve bununla birlikte karşıtlarının güçlü yanlarına dikkati çekmeye hazır görünürdü. Bunun da ötesinde fizik yapısı dayanıksızdı ve sağlığı da bozuktu. Lady Amberley kocasının görüşlerini bağlılıkla savunuyordu ve kadın haklarının destekleyicilerinden biriydi.

Bertrand Russell'ın dedesi, torunlarının kendi yanına yerleşmesinden az sonra, 1878 de, öldü. Ölümünden sonra dul eşi, Bertrand'ın etken ninesi, çocukların eğitimini gözetimi altına aldı. Bertrand genellikle onun görüşleriyle uyuşmamakla birlikte, yine de onun, kendi gelişimi üzerindeki büyük etkisini kabul eder. İskoçyalı bir presbiteryen aileden gelmişti ve az çok püriten yaşam biçimini sonuna dek sürdürdü. Konforu sev-

mez, yemek konusuna büyük önem vermez, şarap ve tütün kullanmazdı. Kocası siyasal yaşamdan çekilinceye dek, kendi sınıfının modaya uygun yaşamı içinde bulunmasına karşın, bu ilkelerini korumuştu. Bertrand ailenin, hizmetçilerle birlikte, her sabah saat sekizde dua için toplandığını anımsar. Sekiz hizmetçi alıkonmuş olmasına karşın yemekler son derece yalındı ve eğer sofraya örneğin elmalı pasta gibi biraz ağız tadı verecek bir şey gelmişse bu, çocuklar için ancak görümlük olur ve onlar kendi sütlaçlarıyla yetinmek zorunda kalırlardı. Şarap, ancak misafir bulunduğunda ve yalnızca misafirlere verilirdi. Soğuk suyla yıkanma bütün yıl uygulanan bir düzendi. Bertrand her gün kahvaltıdan önce yarım saat piyano çalışmak zorundaydı. Tek değer erdemdi ve bunun herkesi bilgeliğe, mutluluğa ve sağlığa götüreceğine inanılırdı. Matematik ve felsefe, Bertrand'ın erkenden ilgilenmeye başlayacağı bu iki konu, yasaklar dizisi içindeydi; özellikle de matematik, çünki onun ahlaksal içeriği yoktu.

Nine iki çocuğu, doğru yolda, yararlı ve etkili bir yaşama yöneltme derdindeydi. Başka herhangi bir yoldan ulaşılacak başarı onu ilgilendirmiyordu ve tasarımlarında 'uygun akran' diye bir şey yoktu. Protestanlığın Tanrı karşısında kişisel sorumluluk düşüncesi onun yol gösterici ışığıydı. Bertrand Russell, oniki yaşına bastığında onun hediye ettiği incili bu gün de saklar. Bu kitapta ninenin kendi eliyle yazdığı ve torununu ilerideki yaşamında kalabalığın dışında kalmaya, kötülük yapmamaya, korkuya kapılmayıp neşesini korumaya özendiren bir ithaf vardır ve o da bu öğütlere yaşam boyu hiç sapmadan, giderek ileride, ninesinin o önsözleri felsefesinden derlediği hıristiyanlıkla ilgisini kestikten sonra da, uymuştur.

Yetmiş yaşına geldiğinde kutsal üçleme katlanamayacağını anlayan yaşlı hanım Presbiteryenlere sırt çevirdi ve Uniteryenlere katıldı. Dine bağlılığı ve püriten yaşam düzeni onun siyasal konulara canlı bir ilgi duymasını engellememişti. İrlandaya özgürlük öneren Home Rule yasasını destekliyor ve siyasal kıyımlara göz yumdukları kabul edilen kimi İrlandalı parlamenterlerle yakın kişisel ilişkiler kurarak dost ve tanıdıklarını şaşkınlığa düşürüyordu. İngiliz sömürgeciliğini suçluyordu ve amacı 'ilkel' toplumlara boyun eğdirmek olan bütün savaşların karşısındaydı.

Fransa, Napoleon günlerinden beri, zorbalıkçı ve saltçı eğilimleriyle kuşku çektiğinden Bertrand ile büyük kardeşinin dadıları İsviçreli ve Almandı, ikisi de ilk yabancı dil olarak Almanca öğreniyorlardı. Frank neşeli ve canlı bir çocuktu, giderek biraz hoyrattı, oysa Bertrand çekingen ve utangaçtı ve bu nitelikler onun terbiyeli bir çocuk olarak görülmesini sağlıyordu. Gerçekten, Kraliçe Victoria'nın, evlerine bir gelişinde, örnek davranışıyla onun övgüsünü kazanmıştı. Öte yandan Frank, ninesinin evinde uygulanan sıkı düzene öylesine kızıyordu ki oradan kaçtı, döndüğünde de bir yatılı okula verilmezse yine kaçacağını söyledi. İstediği oldu. Bertrand evin uslu çocuğu olarak kaldı, düzenli olarak kiliseye gitti, ilahileri öyle özenle öğrendi ki şimdi bile bir çoğunu ezbere bilir. En çok sevdiği uğraşı geniş parkta uzun yürüyüşler yapmak ve düşüncesini kendi akışına bırakmaktı. Yerde derin delikler açtı ve dünyanın yuvarlak olamayacağı sonucuna vardı, çünki yuvarlak olsa Avustralyaya çıkabilirdi. Büyüklerinin meleklerle ilgili öykülerinden erkenden şüpheye düştü. Bu çocukça öyküler gitgide, olayların özüne girme ve onlar üzerine doğruları bulma isteğini güç-

lendirdi. Başkalarının söylediklerine karşı şüpheci bir tutum takındı. İlk gençliğinde bile matematiğin ona çekici gelmesine şaşılmaz, çünki bu betiler dünyasının, doğruyu bulmada kendisine yardım edebileceğini umuyordu. Kardeşi kendisine Euclides geometrsini öğretmek istediğinde matematiğin neden ilksavlarla iş görmek zorunda olduğunu öğrenmek istiyordu. Böylece küçük yaşta matematiğin ilkeleriyle ilgilenmeye başladı.

Fakat ninesinin evinde onu özellikle büyüleyen bir şey vardı ki, bu da dedesinin kitaplığıydı. Araştırmaları sırasında bir yığın eski tarih kitaplarıyla karşılaştı ve bu da tarihe ilgisini uyandırdı. Dedesinin ölümünden sonra kitaplık onun çalışma yeri oldu ve eski kitapları gözden geçirdi. Bertrand özellikle, Charles II döneminde idam edilen atası Lord William Russell'a hayrandı. Bu soylu atanın verdiği örnek, Bertrand'ı, kurulmuş yetkiye karşı direnmenin, her zaman yararlı olmasa da, kimi kez doğru ve uygun olduğuna inandırmıştı.

Gibbon ve Swift için Shelley için olduğundan daha az coşkuluydu, fakat şu ya da bu yoldan, özgür düşünceye dayalı iyi bir yazınsal ekin edinmiş oluyordu.

Gerçekte öyle çok okuyordu ki daha onaltı yaşında az daha görme yetisini yitirecekti. İşte bu sıralarda din sorunlarıyla ilgilenmeye ve özgür istenç, ölümsüzlük ve Tanrı sorunları üzerinde düşünmeye başladı. Bu ilgiyi serbest düşünceli vasisi körüklüyordu, fakat onun etkisinin büyüme çağındaki çocuğun inancını yıkacağından haklı olarak korkulduğundan adamın işine son verildi. Oysa bu, at kaçtıktan sonra ahırın kapısını kilitlemekti; şüphe tohumları ekilmiş bitmişti. Bertrand düşüncelerini bir günceye yazıyor ve burada

özel olarak Yunan alfabesi kullanıyordu. Pek te mutlu denemeyecek bu büyüme ve gelişme çağında, isteklerinin düşüncelerini etkilememesi için elinden geleni yapıyordu. İşte ilk olarak bu sıralarda özgür istenç ve ölümsüzlükten şüphelenmeye başladı. John Stuart Millin özyaşam öyküsünü okuması süreci tamamladı ve onun, Tanrı düşüncesini kesinlikle bırakıp, ancak deneyle kanıtlanan şeylerin doğru diye kabul edileceği düşüncesini benimsemesine yol açtı. Doğal olarak bu tür düşünceler ninesinin evinde açıkça ortaya atılamazdı. Mill'de kabul etmediği tek şey, onun, matematiksel genellemenin deneyden çıktığı düşüncesiydi. Bu onu, matematiğin temellerine daha derinliğine girmeye yöneltti.

Bertrand'ın ninesi devlet okullarını beğenmezdi; bu yüzden, torunu Cambridge'e gitmeyi kesinlikle istediğini açıklayınca, hazırlık sınavına girebilmesini sağlayacak Latince ve Yunancayı öğrenmesi için bir özel öğretmen tutuldu. Klasik bilgisindeki eksikliği onsekiz ay içinde doldurmak zorunda kaldığından, klasik dillerde, çağdaş dillerde daha o zamandan elde etmiş olduğu akıcılık düzeyine hiç bir zaman ulaşamadı. Özellikle Pembroke Lodge'da yabancı misafirlerle kendi dillerinde konuşmak gelenek olduğundan, Almanca, İtalyanca ve Fransızca bakımından hiç bir sıkıntısı olmadı.

Bertrand'ın ninesi, onun Cambridge'e gitme isteğine uzun süre karşı çıkmadı fakat bir burs kazanmayı sağlayacak düzeyde hazırlanması koşulu üzerinde direniyordu. Doğal olarak ailenin bir para sıkıntısı yoktu ve Bertrand'ın Cambridge'e gitmesi parasal sorunlar çıkarmazdı. Üniversite bursu üzerinde bu direnme bir düzence önlemiydi.

Bertrand'ın Trinity College'e giriş sınavını Alfred Whitehead denetlemişti, bu genç adamın yeteneğini hemen gördü ve onun Cambridge'deki ilk dostluklarını kurmada yardımcı oldu. Russell daha önce düşünceyi engellemeye yönelik bir çevre içinde yaşamış olduğunu, işte ancak Üniversitenin bu daha özgür havası içinde görebiliyordu. Cambridge'de ilk olarak serbest nefes alıyor ve hemen ya delilik ya da kötülükle suçlanmadan, kendi eşitleri içinde, doğal biçimde konuşabiliyordu. Uzun bir Tanrıça ve keskin düşüncenin bir erdem diye görüldüğü bir dünyada yaşamak onun için bir zevkti. Daha ilk sınıfta yaşam boyu dostluk edebileceği kimseler buldu. Onun çocukkken kendi yaşındaki gençlerle tanışıp görüşme isteği duymadığı söylenirdi, fakat Russell geriye baktığında çocukluk yıllarının yalnızlığının kendisi için ağır bir yük olduğunu görüyordu; öte yandan, Cambridge'de daha baştan beri hiç arkadaş sıkıntısı çekmediğini söyler.

İlk arkadaşlarını bu gün de açık seçik anımsıyor. Önce tutucu Hegel'ci Mc Taggart, sonra da, sevimli huyları yüzünden herkesin saygı gösterdiği, Lowes Dickenson adlı bir klasik filolog vardı. Öteki arkadaşları, iki kardeş Crompton'larla, Platon'un 'Cumhuriyet'ini çeviren din adamının oğlu Theodore Lle-Welyn Daves'di. Russell bunların hepsini de dostluğa olağanüstü açık ve kendisi gibi, dünyada iyi ve yararlı bir şeyler yapmak isteyen kimseler olarak anımsar. Birkaç yıl sonra Crompton'lardan küçüğü, tam da ileride parlak bir biçim alacağı anlaşılan devlet görevinin başlangıcında, yüzerken boğuldu. Russell kısa bir süre de ileride ünlü bir hukukçu, bilgili bir matematikçi ve bir dilci olacak olan Charles Singer'le aynı odayı paylaştı. Üç Trevelyan kardeşler de Cambridge'deki yakın ar-

kadaşları arasındaydı. Bunlardan en büyüğü Charles, sonradan İşçi Partisinde önemli bir görev aldı ve daha sonra, yeterince sosyalist değil diyerek partiden ayrıldı. Robert Trevelyan bir ozan ve çevirmen olarak ün kazandı ve George da tanınmış bir tarihçi oldu. G. E. Moore, Bertrand Russell'den gençti, fakat felsefedeki görüşleri Russell'ın görüşlerini etkilemekten geri kalmadı.

İyi arkadaşlarla bu sıkı birlikte yaşama Russell'ın utangaçlığını sildi ve kısa sürede, sonradan ona büyük ün sağlayacak olan o dürüst ve etkili konuşma biçimini kazandı. Asıl konusu matematikti, ona büyük çaba harcıyordu, fakat arkadaşlar arasındki tartışmalar felsefe, tarih ve öteki bilimlerle de ilgiliydi. Russell şimdi 'Toplum' ya da 'Havariler' diye bilinen bir üniversiteliler topluluğuna da girmişti. Üyeleri haftada bir toplanır ve tartışmaları çokluk bütün gece sürerdi. Pazar sabahları kahvaltıdan sonra kırlara çıkarlar ve günün gerisini orada sorunlar üzerinde düşünerek geçirirlerdi.

Bertrand Russell bu tartışmalardan özgürlüğünün en büyük armağanlarından biri olarak tad alıyordu. Düşünceler alıp verme ve kendisine coşku veren şeyleri özgürce anlatma olanağı, özel çalışmalarının önemli ve gerçekten de özsel bir sonucunu oluşturuyordu. Bu Cambridge'deyken doğruydu ve bütün yaşamı boyunca da doğru kaldı. Matematik çalışmaları ona umduğu doyumu sağlamıyordu ve arı matematikle, matematik felsefesiyle olduğundan daha az ilgileniyordu. Vasilerinin gelenekçi düşünceleri ona kabul edilmez görünüyordu. Öte yandan kafasını dolduran yakıcı sorulara da doyurucu yanıtlar bulamıyordu. Üçüncü yılın sonunda

uğradığı düş kırıklığı matematik kitaplarını satıp dikkatini felsefeye çevirmesine neden oldu.

O günlerde Cambridge'in, doğal bilimler alanında, Oxford karşısında şüphe götürmez bir üstünlüğü vardı ve daha sonraki yıllarda yetiştirdiği bir çok büyük adamların adlarını övünçle sayabilecek durumdaydı, ki Whitehead, Ramsey, Keynes, Wittgenstein, Moore, Rutherford ve W. E. Johnson bunlar arasındadır. Cambridge Russell'a, doğal bilimlerle birlikte giden bir felsefe için eşsiz bir temel sağlıyordu. Mc Taggart'ın etkisi altında, önce yoğun biçimde Hegel felsefesiyle uğraştı. Hegel ile Kant'ın, felsefedeki düşünceleri bakımından, Locke Hume ve Berkeley'den çok üstün olduklarına, çok beğendiği John Stuadt Mill'in bile onlarla bir düzeyi tutturamayacağına kendini inandırmıştı. Russell'ın vasisi Stout ondaki Hegel sevgisini güçlendiriyordu ve F. H. Bradley'in 1893'te ilk yayınlandığında büyük gürültü koparan **Görünüş ve gerçek** adlı kitabına dikkatini çekiyordu. Bradley, dünyadaki günlük yaşamı, çelişkileri yüzünden görünüşler ülkesine gönderiyor ve saltığı, 'sonsuz tutarlı birlik'i, tek gerçek olarak öneriyordu. Her şey yalnızca Saltık ideasında varolurdu. Yaşamının bu aşamasında Bertrand Russell'ın Bradley hayranlığı hemen hemen sonsuzdu, fakat yine de içten içe, onun felsefî düşüncesinin deneycilikten böylesine uzak oluşu ve kendi başlıca ilgi alanı olan matematiğin temellerinin de yeniden arka sıraya itilmiş olması yüzünden, durumu doyurucu bulmuyordu.

1894 te Üniversiteden ayrıldı. O günler, gelecek için iyimserliğin bir yaygın duygu olduğu bir dönemdi. Gençler geri baktıklarında ondokuzuncu yüzyılın yaratıcı başarılarını görüyorlardı ve ilerlemeyi destekle-

yerek 'altın gelecek'in yapımına katkıda bulunmak için ateşli bir istek duyuyorlardı.

İnsanlığın ilerlemesi üzerine bu inanç öylesine güçlüydü ki, uygarlaşmış ülkeler arasındaki savaşlar artık bir siyaset uygulaması diye görülmüyordu; bunlar geçmişin gizli kalmış yanılgılarıydı. Daha Cambridge'deyken Bertrand Russell, yalnız politikanın değil, kimi geleneksel törel kavramların da yerlerini çağdaş görüşlere bırakması gerektiğini yazıyordu; çünki daha iyiye ve daha yükseğe doğru gelişmekte olan bir dünya, çağdışı bir törel dizgenin kösteğine katlanamazdı. Bununla birlikte, kuşkusuz henüz onun üzerindeki tümüyle yitirmemiş olan püriten yetişme biçiminin etkisi altında, henüz bu düşünceler çok ılımlı olarak ve deneme biçiminde ortaya atılıyordu.

Bertrand Russell'ın utangaçlığı düşünce konularında yavaş yavaş dağılmaya başlamakla birlikte, kadınlarla ilgili durumlarda henüz tutukluğu sürüyordu. Kadınlarla çok az birlikte olmuş ya da hiç olmamıştı, öyle ki, bir Quaker ailenin kızı olan Alys Pearsall'u sevmeye başladığı zaman, en kararlı ve diretici bir sevgili olmasına karşın, oldukça sessiz ve sıkılgan göründü. Ninesi doğal olarak bu birleşmeyi uygunsuz buluyordu ve hiç olmazsa bir deneme dönemi geçirilmesinde direniyordu, bu yüzden Bertrand İngiliz Elçiliği Ateşesi olarak Parise sürüldü; böylece bu atamanın, özellikle Fransız başkentindeki yaşamın, onu evlenme düşüncesinden uzaklaştıracağı umuluyordu. Gerçekte diplomatik görevlerini sıkıcı buldu ve Alys için duyduğu istek te azalmadı. Bir kez daha istediğini yapmıştı: yirmiiki yaş gibi erken bir çağda bir diplomatik karyer başlangıcını bıraktı ve 1894 te, kendinden beş yaş büyük Alys

ile evlenmek üzere, İngiltereye döndü. Ninesi diplomatik ve politik karyeri bırakmasını hemen hemen atalarına karşı bir ihanet gibi görüyordu, fakat Bertrand gerçekte atalarının geleneksel uğraşını, felsefe çalışmaları kendisini dayanılmaz biçimde çektiği için bırakıyordu. Bu kararı aileden ilk gerçek kopuşunu simgeliyordu ve bunu üzücü buldu.

Bölüm II

SOSYALİZM VE MATEMATİK

Diplomasi ve politikayı bir meslek olarak bırakmaya karar verişi, doğal olarak, onun politikayla ilgilenmediği anlamına gelmiyordu; tarihsel sürece bağlılığının kökleri böyle bir şeye elvermeyecek kadar sağlamdı. Deyim yerindeyse, tarihsel olgulara vaftiz-babalığı etmiş düşünce ve kuramlarla, özellikle de çağımızın yapısına biçim veren düşünce ve kuramlarla derinden ilgileniyordu. İnançları doğal olarak onu Liberaller yanına sürükledi. Henüz İşçi Partisi kurulmamıştı ve Liberallerle Tutucular (Conservatives) düşman kardeşler olarak alanı paylaşıyorlardı, fakat eğitim görmüş kimseler artık Fabianlardan söz etmeye başlamışlardı.

Bunlar 1884 te Edward Pease'in öncülüğündeki Fabian Society (Fabian Topluluğu)nun üyeleriydi ve Pease uzun yıllardır topluluğun sekreteriydi. Topluluğun amacı toplum 'en yüksek törel olanaklara uygun olarak' yeniden kurmaktı ve bu işin yavaş yürüyeceği açık olduğuna göre, adı da, Romalı devlet adamı Fabius

Cuntator'dan alındı, çünki kuruculara göre, kendi sosyalist düşüncelerini uygulamaya koymadan önce 'uzun boylu danışmalar' gerekliydi. Bu durumda Fabianların, Marksizm ve onun devrimci sınıf-çatışması ilkelerine dirençle karşı çıkmaları gerektiği açıktı. Onların amacı, yerleşmiş politik ve anayasal düzen çerçevesinde, sosyalizme adım adım ulaşmaktı. Adaşları gibi onlar da yavaş, adım adım ve sabırlı ilerleme yanlısıydılar En tanınmış üyeleri arasında Bernard Shaw, H. G. Wells ve Sidney ve Beatrice Webb vardı. Bernard Shaw 1893 te çıkan **Fabian Essays**'in sorumlusuydu. İşte bu yıl, Keir Hardie, Fabianların da özendirme ve yardımıyla Bağımsız İşçi Partisini kurdu.

Russell şimdi sosyalizmle ilgilenmeye başlamıştı ve bu, doğal olarak, kuramının ekonomik temelini araştırmasını gerektiriyordu. Evlenmesinden kısa süre sonra, Alman sosyalist hareketlerini incelemek üzere Berline gitti. Russell'ın eşinin Berlin'deki İngiliz Elçisinin yakını oluşu onlara sefarette bir akşam yemeği çağrısı sağladı. Ancak, iki misafir bir sosyalist mitingine eylemsel olarak katıldıklarını söyleyip ev sahiplerini öylesine şaşırttılar ki başka çağrı gelmedi.

Doğrusu Russell ile eşi bu sosyal Demokrat toplantılarını oldukça sıkıcı buldular, fakat tekdüzeliğe karşın her zaman öğrenilecek bir şey buldukları için görüşmelerini sürdürdüler. Bu arada Russell Marx'ın Kapital'ini büyük emek vererek inceliyordu, Kapital'i baştan sona okuyan pek az kişiden biri de kuşkusuz odur. Bunun dışında, yazınsal açıdan tarihin en ilginç politik bildirilerinden biri diye gördüğü Komünist Parti Manifestosunu da okumuştu.

Londra'ya döndüğünde Bertrand Russell' Almanya'da gördükleri üzerine, yeni kurulan Londra Eko-

nomi Okulu öğrencilerine ve Fabian Topluluğu üyelerine bir dizi konferanslar verdi. O zamanki incelemelerinin sonucu da, daha kalıcı bir biçimde, **German Social Democracy** adlı kitabında yayınlandı. Daha o zamandan, gelecekteki politik gelişmelerin ana çizgilerini algılamada içgüdüsel bir yatkınlığı varmış gibi görünüyordu ve bu yeti ondaki, 'politika dinamiti' ile bilimsel ve tutkusuz bir biçimde oynama ve bu türden konular üzerinde soğuk kanlılıkla ve nesnel bir tutumla yazıp konuşma yeteneğiyle birleşiyordu. Bu onun gazeteci olarak ta büyük gücüydü: her yazdığı şey, duygusallıktan ve istek etkisindeki düşüncelerden arınmış, kesinlikle bilinen olgulara dayanıyordu.

Eğitim bakımından, doğal olarak, Marksizmi de dışarıda bırakmadan, sosyalizmin bir çok değişik biçimlerine derin bir duygusal yakınlığı vardı. Her zaman yoksulluğun kötülükleri karşısında Sosyalizm adına savaşım verenlerin yanındaydı. Marx ile Engels'in Komünist Partisi Bildirisi, bütün alışılmış değerlere karşı çıkışı, geleneksel töreyle dini küçümseyişi ve her türlü yanılgıdan arınmış açık görüşüyle onu özellikle etkiliyordu. Nedir ki ilkedeki bu onarma, onun, bir İngiliz Liberali olarak, daha uzak bir bakış açısından Marksizmi çözümleyip eleştirmesini engellemiyordu. Marx'ın sindirilmesi zor tutumunu beğenmiyordu ve özellikle Marx'cı değer kavramının kimi yanlış vargılarını sergiliyordu. Ayrıca Bertrand Russell devletin bütün ülke endüstrisine bir çullanışta el koymasına karşıydı ve adım adım kamulaştırmayı daha anlamlı bir yöntem olarak görüyordu. Bu süreç yavaş yavaş, endüstriler birbiri ardından tekelci aşamaya ulaşıp el koymak için olgunlaştıkça, adım adım ilerleyebilirdi. Hiç anlaşılmaz bulduğu bir olgu da, sıraları üretim alanında çalışan

teknisyenlerle sürekli beslenen orta sınıfın yükselişinin yalan ve apaçık belirtisinin Marx'ın gözünden kaçmış olmasıydı.

Bununla birlikte Bertrand Russell kendisi de, Sosyalistlerin kendi aralarındaki çokluk içinden çıkılmaz kuramsal tartışmalardan çok, işler üzerinde elle tutulur bir etki yapacak duruma gelirse izlemleri gereken günlük politikanın kılgısal sorunlarıyla ilgileniyordu. Ona öyle geliyordu ki işler üzerinde sağlam ve kılgısal etki şatafatlı ve başı-bulutlarda amaçlarla elde edilemezdi ve böyle bir şey üzerinde direnmeyi bir temel yanlışlık olarak görüyordu. Bağırmalar yüksek sesli ve kızgın olduğu ölçüde amaçların daha sisli ve düşüncelerin daha bulanık olacağını düşünüyordu. Sosyalistler kendi saçma davranışlarıyla sınıf kavgasını açıkça kışkırtıyorlardı. Saldırgan propagandaları bütün düşmanlarını birleşik bir savunmaya itiyordu. Onlara halkın büyük çoğunluğunun, aile, din ve Anayurtta simgelenen eski değerlere bağlı olduğu ve sosyalizme şüpheyle baktığı Almanya'daki koşulların incelenmesinden kolayca öğrenilebilecek dersler bulunduğunu anlatmaya çalışıyordu. Kendi dogmaları üzerinde bağnazca direnerek sosyalistler kendilerini yalıtıyorlar ve başka ilerici topluluklarla verimli bir işbirliğini olanaksız kılıyorlardı. Bu tutumu ağır biçimde eleştiriyor ve bunun, istenen türden iyi yönlü gelişmeler için yolu açmaktan çok, sıkı sıkıya kapadığını belirtiyordu. Özellikle sosyalistlerin, daha adaletli ve daha iyi bir dünya düşüncesinin adım adım gerçekleşmesinden yana olmaları gerekirdi. Sosyalistleri özellikle hoşgörüsüzlük ve bağnazlıkla suçluyor, fakat bir yandan da bunun, sosyalist hareketin dayanışmasını güçlendirdiğini ve sosyalistlere dinsel inançlarla yurtseverliğin

yerini alacak bir tür çağdaş seçenek sağladığını görebiliyordu. Alman Sosyal Demokrasisi üzerindeki gözlemlerini, kendi görüşüne göre, böyle giderse Alman halkının kısa sürede ekonomik güçlüklerle karşılaşacağını ve sosyalizmi kabul etmektense bir asker diktatörlüğüne boyun eğeceğini söyleyerek sonuçlandırıyordu.

Oysa bu arada, onun Alman Sosyal Demokratlarına yaptığı, düzeltmeleri sabırla ve adım adım izlemeleri önerisi, kuruluş durumundaki Emekçilerin Liberallerle birlikte çalıştıkları kendi yurdunda başarıya doğru gidiyordu. İşçi Partisi iki savaş arasında daha köktenci önlemler alınca Tutucuların bir manevrasıyla iktidardan düştü.

1896 da Russell'lar Birleşik Devletlere üç aylık bir yolculuk yaptılar ve Bertrand, John Hopkins Üniversitesiyle Bryn Mawr College'da matematik üzerine dersler verdi. Bu yolculuk, ailesi Filadelfiyalı Quaker'lerden gelen Bayan Russell için özellikle ilginç oldu. Birleşik Devletlerde ilk kişisel ziyaretlerini, ikisinin de büyük hayranlık duyduğu Walt Whitman'a yaptılar. Russell sonradan, bu ziyaretin, kendisinin Cambridge'de yaygın olan taşralılıktan kurtulmasına yardımcı olduğunu söyledi. Birleşik Devletlerdeyken, çözümsel izergeler (analytic functions) kuramıyla matematiğin gelişmesinde büyük önem taşıyan Alman Matematikçisi Weierstrass'ın yapıtını gördü, oysa Cambridge'deyken Bertrand Russell bu addan söz edildiğini duymamıştı.

İngiltere'ye dönüşlerinde Russell'lar Sussex'de gösterişsiz bir eve yerleştiler, çalışmadan ılımlı bir yaşam sürdürecek parası olduğu için Bertrand'ın, içinde kendini tümüyle felsefeye verebileceği bir çalışma odası

vardı. Bu arada eşi içkiyle savaşım derneklerinde çalışıyor, yüce-gönüllü kadınlar kulüplerine gidiyor ve Bertrand'ın çalışmalarının kesilmesine göz kulak oluyordu. Akşamları birlikte olduklarında, çokluk kocasına yüksek sesle, genellikle tarihsel yapıtlardan parçalar okurdu. Dostları, Bertrand'ın her zaman temiz giyindiğini ve aşırılıklardan kaçındığını görüyorlardı; gerçekten de o, yaşamda ılımlılığı, sağlığı korumanın zorunlu koşulu olarak görüyordu. Özellikle de alkolden kaçınıyor, perhizin zihnini açık tutacağına inanıyordu. Düşüncelerinin tomurcuklandığı bir dönemdi ve bunun hastalıklarla kesilmesini istemiyordu. Evliliğin onda değiştiremediği şeyler, düşünsel nesnelliği, alaycılığı ve bütün geleneksel coşku ve kurallara güvensizliğiydi.

1895 te eski Koleji Trinity'de öğretim üyesi oldu ve geometrinin temel ilkeleri üzerine bir inceleme yazdı. Bu çalışmayı Ward ile Whitehead çok beğendiler ve bu, kefeyi felsefe çalışmalarına bağlı kalma yönüne eğmiş oldu. Bu çalışması başarısız olsaydı, kararı ekonomiye dönmekti.

1898 de Hegel'i yeniden okudu ve bu kez bu büyük adamın matematik üzerine söylediği her şeyin bir 'bulanık saçmalık' olduğu sonucuna vardı.

Bradley'in bağıntısız gerçeklik (non-relational reality) kuramı, daha doğrusu birciliğin (monism) mantıksal temeli, üzerindeki şüpheleri de bu sıralarda başladı. Aynı şüpheler üzerine idealizmden dönmeye başlayan G. E. Moore de bunda onu destekliyordu. Bertrand Russell artık her şeyin zorunlu olarak gerçek olduğunu ve her durumda da Hegel'in varoluşsuzluk (non-existence) 'kanıtlama'larının inandırıcı bir yanı bulunmadığını görerek gerçekçiliğin temeline doğru dönüyordu. Daha sonraları, her şeyi gerçek olarak be-

timlemek için mantıksal neden bulunmasa bile, gerçeklikten şüphelenmek için de mantıksal neden bulunmadığını kabul ederek bu görüşünü biraz değiştirecektir.

Bu çözümün kendisini bir zindandan kurtardığını, artık bundan sonra kendini yeniden öznelciliğin dar gömleği içinde bulmayacağını neşeyle algılıyordu; ot gerçekten yeşildi, yıldızlar ve gökyüzü hayal değil birer gerçekti, uzamı ve zamanı doğrudan doğruya varolan şeyler olarak tadabilmekten zevk duyuyordu. Hegel'cilerin çekişmelerine karşın, sonuçta matematiğin yine de doğru olması gerektiği düşüncesi ona yeni bir güç veriyordu.

Bu yeni düşünce çizgisi 1900 de yayımlanan **Leibniz felsefesinin eleştirel bir açıklaması** adlı kitabının bir iki bölümünde açıkça ortaya çıkıyordu. Bu özel kitap, Mc Taggart'ın Yeni Zelanda'daki ailesini görmeye gidip te, Cambridge'de Leibniz üzerine vermekte olduğu dersleri Bertrand Russell'ın almasını istemesi gibi bir rastlantı sonucunda ortaya çıkmıştı.

Bununla birlikte bu çalışma Bertrand Russell'ın ana uğraşını: matematik ilkeleri üzerine yaptığı araştırmayı, savsamasına neden olmadı. İşte bu sıralarda Paris'teki uluslararası felsefe kongresinde bulundu ve orada, tartışmalara yaptığı mantıksal ve güçü katkılarla üzerinde derin bir etki bırakan İtalyan Peano ile tanıştı. Peano Bertrand Russell'a simgesel mantık üzerine bir kitabının kopyasını verdi ve bunu okuyan Bertrand Russell, yazarın, matematiğin 'mantığın çok gelişmiş bir biçimi'nden başka bir şey olmadığını savunduğunu gördü. O güne dek mantık, hep felsefenin alanı içinde görülmüş ve tümüyle felsefede kulanılmıştı. Bu yüzden de matematikçiler için mantık bir yasak

bölge gibiydi. Bertrand Russell bu kongreye gitmeden önce **Matematiğin ilkeleri** kitabının taslağını bitirmişti, fakat Peano ile bu görüşme sonucunda düşünceleri yeni bir destek bulmuş oluyordu. Kitap iki cilt olarak çıkacaktı, birincisi herkesin anlayabileceği açıklamalarla yetinecek, ikincisiyse, matematikle mantığın özdeşliğinin matematiksel kanıtlamasını sağlayacaktı. Simgesel mantık bir ondokuzuncu yüzyıl ürünüydü ve G. Peano, C. S. Peirce, E. Shröder ve G. Frege gibi kimselerce geliştirilmişti; şimdi bunlara Bertrand Russell da katılıyordu.

Alfred Whitehead Russell'ın çalışmasına büyük ilgi duydu ve sonunda, **Principia Mathematica**'yı birlikte yazmaya karar verdiler. Bu kiiap üzerindeki çalışma 1900 ile 1910 arasında, on yıl boyunca, sürdü ve on yılın sonunda üç büyük cilt basılmış hazırdı. Ortak çalışma, her yazarın sorunun bir yüzüyle uğraşması biçiminde oldu; Whitehead başlıca matematikle Russell da başlıca felsefeyle ilgileniyordu. Sonuçlarını düzenli olarak birbirine bildirdiler, son gözden geçirmeyi de birlikte yaptılar. Basım için son kopyayı Bertrand Russell hazırlamıştı. Çok emek isteyen, tuzaklarla dolu bir çalışma olmuştu ve mantıkla uğraştıkça onun çelişkileri üzerinde kendisi de aydınlanıyordu. Örneğin Cantor'un bir en büyük asal sayının olamayacağını kanıtlamasını klasik mantıkla denetliyordu ve 'sınıf'ları incelerken bir bulanık sonuca vardı, bu tersliği mantığın kendisinin kusurlu oluşuna bağladı ve hemen onun düzeltilmesini önerdi. Bu öneri, işin ustalarınca alayla karşılandı, fakat gerçekte çok geçmeden başka bilim adamları da buna gerçek bir sorun olarak bakmaya başladılar.

Yapıtının gelişmesi sırasında Bertrand Russell, is-

tenilen doğrultudaki ilerlemenin 'sınıf'ları kullanmadan da yapılabileceğini gördü. Eldeki mantık aygıtları Russell ve Whitehead'in sandıkları kadar eksiksiz değildi. Whitehead, günlük dilin bulanık betimlemelerine baş vurmak zorunda kamadan, simgelerle anlatılabilecek yeni yazılış biçimleri geliştirdi. Olabildiğince kısaca özetlenirse **Principia Mathematica** 1 sayısının tanımında doruğa ulaşıyor ve ikinci cildinde $m \times n = n \times m$ olduğunu kanıtlıyor.

Bu yapıta başlandığında Russell de Whitehead de, aynı doğrultuda yürüyen Gottlob Frege'nin kendilerinden bir ölçüde önde olduğunu bilmiyorlardı. Deyim yerindeyse Peano ile Frege, **Pricipia Mathematica**'nın vaftiz babası oldular. Frege, Jena Üniversitesinde matematik profesörüydü. Çalışmasının bir bölümü matematiğin, mantığın bir bölümü olduğuna kanıt sağlamakla ilgiliydi. Bu yüzden o da, Bertrand Russell'ın çalışmasını öylesine zorlaştıran çelişkilerle karşılaşmıştı ve Bertrand Russell 1901 de ona bu konuyu yazdığında, 'Aritmetik sendelemeye başladı' yanıtını vermişti.

Russell'ın yapması gereken şey, matematiğin, ister aylasını deyin ister çatal tırnağını, elinden almaktı. Onun, içine girilemez ve gizemli bir alanı ya da herkesin nasıl hoşuna giderse öyle yorumlayacağı bir gizli sahipsiz toprağı bulunmadığını kanıtlamak istiyordu. Matematiği gizinden soymak ve onu, her anlayışlı kimsenin yalnızlığını değerlendirebilecek biçimde açıklamak için bilimsel nesnellikle ilerliyordu.

Bulunduğu öğretici Olimposundan ve kanıtlamasının yürüdüğü yüksek bilimsel düzeyden, doğal olarak, bir yaygın etki yapabilmeyi ummuyordu, kitap, özel matematik eğitimi görmüş kimselerin büyük çoğunluğu için bile yedi mühürlü bir kitaptı ve belki de hep

öyle kalacaktır. Fakat meslekleri gereği aynı konularla uğraşan kimselerin bile kitabını okumadığını görünce düş kırıklığına uğramıştı. Kitabının son bölümünü matematiksel yöntemleriyle birlikte incelediklerini söyleyen yalnızca yedi kişiyle karşılaştı. En çoğu, kitabın felsefeyle ilgili bölümleri, matematiğin gerçekten mantık ilkelerine dayanıp dayanmadığını öğrenmeye istekli kimselerce okunuyordu. Bu tür okuyucular bile seyrekti.

Bertrand mantıksal felsefesinde biriken yeni yeni güçlüklerle uğraşmasını sürdürüyordu ve zaman zaman umutsuzluğun sınırına varıyordu. Sonra birdenbire, eğer betimleme sorununu çözerse bunun kendisine büyük yardımı olacağını düşündü. Bu yolda, amacına kendisini daha da yaklaştıraccak yararlı bir teknik geliştirebileceğini umuyordu ve böylece 1905 te dil sorunlarına hızla sarıldı. Graz Üniversitesinde bir profesör olan Meinong'un, varolmayan şeylerle ilgili apaçıklık üzerine neler söyediğini okumuştu ve Meinong' un seçmiş olduğu 'Altındağın varoluşu yoktur' ya da 'kare döngünün varoluşu yoktur' türünden örneklerle kendi düşüncesinin uyuşmadığını gördü. Meinong altın ve dağ olarak bir altındağın varlığını (being) kabul ediyor fakat bunun varoluşunun (existence) bulunmadığını söylüyordu. Bertrand Russell bunu kabul etmiyordu. Ona göre Meinong 'aynı zamanda hem dağ hem de altın olan hiç bir şey varolmaz' demeliydi. Ancak bu yoldan gidildiğindeydi ki 'altındağ' deyiminin belirlediği varlık olarak gerçek olmayan bir nesnenin varoluşunu kabul etmek için sebep kalmamış olurdu.

1905 te artık uluslararası bilim dünyasında adı geçmeye başladığında, Bertrand Russell, önde gelen bir felsefe dergisi olan **Mind**' da 'Betimleme üzerine' bir

yazı yazdı. Fakat **konunun bilenleri**, o **Principia Mathematica**'da konuya yeniden dönünceye dek bunun üzerinde ne söyleyeceklerini bilemiyorlardı 1905 te yayımlanan **Betemleme kuramı** adlı kitabı Meinong'a yanıt olarak yazılmıştı, fakat amacını çok aştı ve felsefe çevrelerinde birden gelen bir başarı kazandı.

O zamana dek bir tümcenin dilbilgisel ve mantıksal yapılarının aynı olmadığını, bu yüzden de bunların özdeş olamayacaklarını kimse düşünmemişti. Yani sözcükler belli bir şey anlatırlar ve anlamlarını bundan kazanırlardı. Buna göre Meinong'un sözünü ettiği altındağın gerçek varoluşu bulunuyor demekti. Şimdi Bertrand Russell altındağdan söz eden bu tümceyi çözümlüyor ve kabulün yanlış olduğunun kanıtını veriyordu, çünki sözcükler ve yorumsal bağıntılarla tümüyle yanlış sonuçlara varılabilirdi. Savını bir çok başka örneklerle de pekiştiriyordu. Şüphesi, bir sözcüğün her durum için belli ve değişmez bir anlamı bulunması gerekmediği varsayımına dayanıyordu.

Öğrendiğimiz her şey bizes özcüklerle gelir. Eğer sözcükler herhangi bir durumda yanlış kullanılırlarsa, o zaman anlatımını üstlendikleri anlam tümüyle çarpılır ve sonuç olarak biz dünyanın yanlış bir betisini ediniriz. Demek ki düşünceyle varlık arasındaki uyum, sözcüklerin doğru kullanılışına bağlıdır.

Konuya dışarıdan bakanlar böylesine çarpaşık bir uslamlamayı gülünç bulabilir, giderek böylesine kılı kırk yarmalarla uğraşan bir bilimin varolmaya hakkı olup olmadığı üzerinde şüpheye düşebilir. Böyle birisi, bunun, öteki bilimler için olduğu gibi felsefe için de, evrenin doğasının tümüyle yeni bir anlayışına götüreceğini göremez. Bertrand Russell gerçekte, varolanın bize sözcüklerle ve onlardan oluşan tümcelerle

gelişi güzel sunuldukları yoldan ayrı ve ondan bağımsız olduğu anlamına gelen, alışılmış dilbilgisinin mantıksal çözümlemeler üzerindeki egemenliğine son vermiştir. Gelecekte dilbilgisi kurallarının varlıkbilime (ontology) egemen olmasına izin verilmeyeceğini dirençle öne sürer. Dilin bizi yanılgıya götürüşünün değişik yollarını araştırırken, onun, gerçeğin kusursuz bir yansıması olabilecek yetkin bir dil geliştirme düşüncesi üzerinde de oynamış olduğunu öğrenmek gerçekte şaşırtıcı olmamalı.

Kendini soyut düşünceye adadığı bu yıllar onun için tinsel bir çilecilik dönemiydi. Yaptığı mantık çözümlemesi gitgide daha ince ayrımlar ortaya çıkarıyordu. Fakat mantığın kendisi de gitgide daha karmaşıklaşıyor, onu kanıt sağlamak üzere kullanmak ta daha zorlaşıyordu. Şüpheleri, ona eleştirisiz olarak dayanmış olan eski filozofların öğretileri üzerinde de şüphe doğuruyordu. Bertrand Russell, bütün mantıksal kabullerin temelinde her zaman bir 'eğer' bulunduğuna göre, bunların her zaman ancak varsayımsal olabileceğini belirtiyordu. Bu durumda varolan dünya ile ilgili sonul yargılar olanaksızdı. Mantık, varoluşun herhangi bir türü üzerinde bilimin kanıt bulmasını sağlayacak durumda değildi. En azından fiziksel dünyanın soyut bilgisine varabilmek için tutulacak tek yol, matematiği de içine alan etkili bir mantık geliştirmekti. Matematiksel mantığın doğasıyla uyumlu olarak, Bertrand Russell artık, çözümlemeye dayanan bir deneysel yöntemin yararlılığı sonucuna varmıştı. Bu yöntemle bir işlemde ancak tek sorun incelenebilirdi, fakat bu onu çok tedirgin etmiyordu, çünki o her zaman küçük doğruyu büyük bulanıklığa yeğ tutmuştu.

En uçtaki değer sorunları, doğal olarak, böyle ke-

sinlikle bilimsel bir biçimde çözülemezdi ve Bertrand Russell onları duygu ve coşku alanına sürmüştü. Santayana'nın etkisi altında, 1912 de yayımlanın **Felsefe sorunları** kitabında da henüz tutmakta olduğu, törel konularda önsel (a priori) bilgiye güvenebileceğimiz biçimindeki eski görüşünü bırakmıştı. Santayana'ya göre iyi ve kötü, her zaman, bir kişisel inanç konusudur; bu görüşünü aydınlatmak üzere, kahveden daha zararlı olan fakat böyledir diye 'şişede seyredilmekle' kalınmayan viskiyi örnek gösterirdi. Demek bir şeye hiç bir zaman kişisel olmayan bir nitelik yüklenemezdi ve yüklem her zaman ancak kendi kişisel düşüncemiz olarak nitelenebilirdi.

Bilgi ancak bilim yoluyla kazanılabileceğinden, kendimizi ancak bilimsel yöntemlerle elde edilen doğrularla sınırlamamız gerekir. Biim gene geçerli törel ölçütler koyabilecek durumda değildir. Örneğin diktatörlerce uygulanan kıyıcılığın yanlış olduğunu kanıtlayamadığı gibi, bunun tersini de kanıtlayamaz. Her yandaşlık ya da karşıtlık her zaman kişisel bir karardır. Bundan sonra artık Bertrand Russell, kendi bilim-adamı görüş açısından yalnızca bilimsel uslamlamayla kimsenin kanıtlarını çürütemeyeceğini kabul etmekle birlikte, kişisel duygularını gizli tutmuyordu.

Katıksız bir usçuydu ve her usa aykırı duygu, her türden gizemsel ve idealist eğilimler karşısındaki güvensizliğiyle, kendisi de hemen hemen bir usçuluk gizemcisi olmuştu. Her şeyden çok felsefeyi 'yetiştirme isteği'nden kurtarmak istiyordu, çünki felsefenin evrenin doğasıyla ilgili kuramlarla birleşmesi, yüzyıllar boyunca onun özelliklerini çarpıtmıştı. İlk 1945 te yayımlanan **Batı felsefesi tarihi**'nde şöyle yazıyordu:

'Düşünsel açıdan, felsefe üzerine yanlış törel görüşler ilerlemeyi olağanüstü ölçüde engellemişti. Ben kendim, felsefenin dinsel dogmaların doğruluğunu ya da yanlışlığını kanıtlayabileceğine inanmıyorum, fakat Platon'dan beri filozofların çoğu, ölümsüzlüğün ve Tanrının varlığının «kanıtlarını» vermeyi iş edindiler. Kendilerinden öncekilerin kanıtlarında yanlışlıklar buldular —Saint Thomas, Saint Anselm'in, Kant ta Descartes'ın kanıtlarını çürütüyordu— fakat kendileri yeni kanıtlar verdiler. Kanıtlarını geçerli göstermek üzere mantığın çarpıtmaları, matematiği gizemselleştirmeleri ve kök salmış ön yargıların tanrı-vergisi sezgiler olduğunu savunmaları gerektir.

Bertrand Russell bu tür davranışı 'bir ihanet' olmakla suçlar ve onun görüşüne göre, bir filozofun, meslek yeteneğini yalnızca 'doğrunun çıkar gözetmez bir araştırması' için kullanması gerekir. 'Gerçek filozof' bütün önyargıları irdelemeye hazır olmalıdır. Bertrand Russel'ın görüşüne göre ancak, bütün kişisel etkilerden bağımsız, kesinlikle doğru ve bağnazlığın her biçimine karşı olan bir araştırma, felsefenin bütün insanlar için çiçek açacağı zorunlu koşulları sağlayabilir. Özellikle, bir bilimsel felsefenin törel açıdan yansız olması gereği üzerinde direnir. Ona göre, böyle olduğunda felsefe 'yanlış umutları okşamak için daha az dış ılgım parıltısı' sunacak, fakat aynı zamanda 'yazgıyla daha az ilgili ve bizim insansal ve geçici isteklerimizin borbalığının etkisinde kalmadan dünyayı kabul etmeye daha yatkın' olacaktır.[1]

---

1 Mysticism and Logic, p 46.

Felsefedeki tutumu dışında Bertrand Russell biyoloji sorunuyla da ilgilenerek şunu soruyordu: 'Evrim süreci içinde bir amaç varsayımını gerektirecek içkin (immanent) ya da aşkın (transcendent) bir şey var mıdır? En önemli soru budur. Biyoloji bilgini olmayan birisi için bu soru üzerinde duraksamaya düşmeden konuşmak zor. Bununla birlikte ben görmüş olduğum, amaçlılığı destekleyen kanıtlamaları hiç inandırıcı bulmadım'.[2]

2 The Scietific Outlook p 127.

Bölüm III

POLİTİKA VE HALK

Pricipia Mathematica'yı yazmanın gerektirdiği salt yoğun çalışmanın heybetli toplamına karşın Bertrand Russel bu dönemde, bilimsel dergilerde yazar ve eleştirmen, özellikle **Mind** felsefe dergisinin eleştiri yazarı olarak ta etkinlik gösteriyordu. Bu dönemde, Almanca, Fransızca ve İtayanca yazılmış, anlaşılması güç felsefe yapıtlarının hemen hepsi, eleştirilmek üzere onun masasını boyluyorlardı. Okuduğunu hiç değişmez bir ölçülülük ve nesnellikle aktarır fakat ara sıra, yine de dürüst kalmak koşuluyla, acımasız olduğu da olurdu.

Öyle sanılabilir ki **Principia Mathematica** gibi bir yapıt yazmaya girişmiş bir yazar, bu amaç için olanak oranında özel yaşamı için çekilir ve böyle durumlarda öteki bilimsel yapıtların okunması kendi bilimsel yapıtların okunması kendi bilimsel çalışmasının bir yardımcısı gibi görülür; fakat Bertrand Russell'ın durumu hiç te böyle değildi ve o, okuyup yazmaları dışında, politikada da etkin bir işlev alıyordu. Gerçekte kendi canlı mizacı için zorunlu olan ve felsefi düşünce

alanında kendine kesinlikle yasakladığı günü gününe boşalmayı o toplumbilim ve politikada buluyordu. Felsefe alanında yer vermediği bu tür kılgısal ve törel konular günlük yaşama aktarılmıştı. Örneğin 'Cc-efficients' diye bilinen bir topluluğun üyesiydi ve halka karşı, Liberal kürsülerden, serbest ticaretten yana konuşuyordu. Parlamentoya girmek için de bir girişimde bulunmaya karar verdi ve 1907 de Wimbledon'da Kadın Hakları Toplulukları Ulusal Birliğinin desteğiyle bir Liberal olarak seçmen karşısına çıktı ve seçim savaşımı sırasında, bu topluluğun, anayasal ve yasal yollardan kadınlara oy hakkı isteyen ılımlı kanadını destekleyerek kadınların oy hakkı konusunda etkili konuşmalar yaptı. Onun anlayışına göre, liberal demokrasinin ülküleri olan özgürlük ve adalet, açıkça, kadınlar için siyasal ve toplumsal alanda eşit hakları gerektiriyordu. Yer yer fiziksel saldırılara da uğramış olmalarına ve bir yerde de karşıtlarından birinin fırlattığı yumurtanın eşinin suratında dağılmış olmasına karşın, ne kendisi ne de eşi, kadınların oy hakkına karşı olanların alaylarına hedef olmaktan büyük bir sıkıntı duymadılar.

O günlerde seçim savaşımı sokaklarda yapılırdı, radyo ve televizyon henüz çok uzak bir geleceğin araçlarıydı. Uzak bile olsa bir savaşı hiç kimse düşünmediğinden dış politika sorunları savaşım alanının dışında kalıyordu, tartışılan sorunların hepsi iç sorunlardı. Bertrand Russell için bunlardan en önemlisi kadınların oy hakkı sorunuydu. Kürsülerdeki konuşmalarının güçlülüğüne karşın, oylar sayıldığında. Bertrand Russell'ın, Tutucu rakibi karşısında yenilgiye uğradığı görüldü.

1910 da **Principia Mathematica**'nın kılgısal olarak

bitmiş olduğu zaman, parlamento adayı olarak bir kez daha ortaya atıldı, bu kez seçilebilirdi, fakat düşmanları dinsiz tutumu üzerinde çok oynadılar ve kendi destekleyicileri bile ona karşı çıktılar.

Bertrand Russell kendi siyasal görüşlerinin kendi felsefesine dayanmadığını her zaman kolayca kabul etmişse de, bireylerin özgürlüğünü ve toplumun genel yararını destekleyerek politikaya atılmış olması yine de, kendisinin, mantığın yanıtlamakta yetersiz kaldığı felsefe sorunlarının kişisel davranışla çözülmesi gerektiği görüşüne uygun düşüyordu.

Hegel'in, devlet yararının kişininkine üstünlüğü görüşünün destekleyicisi, İngiliz politika alanında hiç yok değilse bile azdı, fakat Almanya ve İtalya'da bu görüş, sağın uç kanadının 1914-1918 savaşından sonraki politikasını nkuramsal temelini sağlayacaktı.

Kendi felsefî eğilimine uygun olarak bireysel ve deneysel olana önem verdiği için, Bertrand Russell, politika konusundaki düşüncelerini şaşırtıcı bir çabuklukla değiştiriyordu. Önem verdiği yargıları herhangi bir sorun üzerindeki duygularından tümüyle bağımsız oluyor, yalnızca eldeki olgulara dayanıyordu. Dünya işlerinin sürekli değişen durumunun ondaki etkisi, her özel zamanda eldeki duruma uygun düşünceler öne sürmesi biçiminde ortaya çıkıyordu. Kesin olan şey, bilgeliğin tekelinin kendinde bulunduğunu savunan herhangi bir siyasal kuram kullanmadığıydı, siyasal yazılarının da buna göre yargılanması gerekir. Meslekten politikacılara göre belli üstünlükleri vardı. Hiç bir şeye körü körüne tutulmaz, önce durumu yan tutmayan bir kimse gözüyle, biraz uzaktan ve bütün yönleriyle incelerdi. Ancak ondan sonra ya birini ya ötekini desteklerdi. Bertrand Russell'ın siyasal tutumlarını kaba-

ca bile bağdaştırmak kolay bir şey değildir. Bütün bulabileceğimiz şey, onu bir yandan alıp öbür yana atan uslamlamalar arasındaki benzerliktir. Fakat bir şey hiç değişmedi: liberal düşünceleri destekleyişi. Örneğin Boer Savaşları çıktığında önce kendi yurdunu destekliyordu; fakat görüntülerin arkasındaki güçler çatışmasını görüp te, bunun sonucunda masumlar karşısındaki kıyıcılığı saptayınca hemen düşüncesini değiştirdi.

Halkın çoğunun yaşamındaki acıklı yalnızlık ve yalıtılmışlığı anlıyordu ve bunu iyileştirmek için elinden geleni yapmak istiyordu. 'Bir özgür adamın tapınışı' adlı denemesi bu sorun üzerinde uzun uzun duruyordu:

'Bir adamın yaşamı, geceleyin, görünmez düşmanlarla çevrili olarak, yorgunluk ve acının işkencesi içinde, çok az kimsenin ulaşmayı umduğu ve hiç birinin uzun süre kalamayacağı bir hedefe doğru, uzun bir yürüyüştür. Yürüyüş sırasında arkadaşlarımız, tüm-güçlü ölümün buyruğuna tutulup birer birer görünmez edebileceğimiz, süre çok kısadır. Onların yoluna ışık serpmek, üzüntülerini duygudaşlığımızın merhemiyle azaltmak, onlara yorulmaz sevecenliğin arı neşesini vermek, azalan yürekliliklerini güçlendirmek, umutsuzluk saatlerinde güven aşılamak bize nasip olsun.[1]

1929 da yayımlanan **Marriage and Morals** (Evlilik ve töreler) de, Bertrand Russall, cinslerin ilişkilerinin bu özel görüntüsü üzerine görüşlerini açıklıyordu. Bu yüzyılın başlarında kendi evliliği doyurucu olmaktan çıkınca, bu konuda kendine özgü düşünceler edinme-

1 Philosophical Essays, p 69

ye başlamıştı. Karısı Alys'te Quaker'lerin ateşli dinsel çabası çok güçlüydü ve bu onu, zayıflar ve ezilmişler karşısındaki duygudaşlığını bir tanrısal ödeve dönüştürmeye yöneltiyordu. Russell'ın canlı ve nesnel düşünce biçimi, gösterişten, sıkılmaktan ve başkalarını sıkmaktan hoşlanmayışı ve keskin alaycılığı, onun o tür şeylere katlanmasını güçleştiriyordu. Boşanmanın şu ya da bu bakımdan onu bir takım tehlikelere düşürecek olmasına karşın, artık birbiri için duyduklarının bir simgesi olmaktan çıkan bu evliliği birlikte yaşamaktansa, eşinin buna bir son vermesini yeğ görüyordu. Böyle bir tutum onun sınıfından olanlar için anlaşılmaz bir şeydi ve evliliği son bulursa toplumsal güçlüklerle karşılaşacağını kafasına yerleştirmesi gerekiyordu. Ona karşı duymaya başladığı düşmanlık, onun, çevrende savaş bulutları yığılmaya başladığı sıradaki gösterişçi barışçılığı yüzünden de artıyordu. Sonuç kendi sınıfıyla ilişkilerinin kesilmesi olmuştu ve şimdi görüşlerinde daha geniş düşünceli olanların dostluğunu arıyordu. Artık tanınmış birisi olduğundan, toplumun eleştiri ve suçlamalarına katlanması gerekiyordu; bu arada yine toplum, kardeşine de iyi gözle bakmıyordu, çünki Frank küçüklüğünde kendisinden beklenenlere uygun bir yol tutmuştu ve yaşamı çok çalkantılıydı. Üç kez evlenmişti ve bir kez de, sözde çift evlilik yüzünden, kendini hapiste bulmuştu. Gerçekten, 'Kötü Dük' adıyla tanınmıştı ve kendini yıkımın kıyısına getiren her türlü iş ilişkilerine karışmıştı. Kısaca, Russell kardeşlerden hiç biri şimdi **comme il faut** değildi. Bertrand'ın kendini evlilikten kurtarması çok uzun bir zaman aldı. 1911 den başlayarak ayrı yaşayan çift 1921 den önce gerçek boşanmayı yapamadı. Geriye bakıldığında Alys'in, birlikte yaşadıkları sürece eşi-

ne, yaşamının an düşüncelerini dinginlik içinde sürdürebilmek için gereken havayı sağladığını söylemesini haksız bulmak olanaksızdır.

Günlük işleri bittiğinde Bertrand dans etmeyi severdi, ara sıra tenis te oynardı, fakat özel zevki yürümekti. Arkadaşlarıyla birlikte günde onbeş yirmi mil yaparken, bütün süreyi matematik ve felsefeden konuşarak geçirebilirdi. Başka ülkelere gittiğinde de yürüyüş turlarına çıkardı. Dostlar çevresinde herkes, boş zamanlarını dilediği gibi geçirmeye yetecek parayla, rahat yaşıyordu. Bu tür kimselerin kişisel ilgilerini sürdürecek bol boş zamanları vardı ve sabahları çalışıp öğleden sonraları birbirini kırdaki evlerinde ziyaret edebilirler, birlikte yürüyüşe çıkabilirler ve en çok ilgilerini çeken şey üzerinde sonu gelmez konuşmalar yapabilirlerdi. Russell'lar Shaw'lar ile Webb'leri ziyaret ediyorlardı ve her biri ötekinin işinden ve zevkinden bir ölçüde pay alıyordu. Beatrice Webb'in hazırladığı, dikkatle hesaplanmış vejeteryan perhiz dizgeleriyle eğlenirlerdi. Bertnard Shaw tepesi üzerinde durabiliyor ve Bertrand Russell yanlamasına takla atabiliyordu. Ağır başlı bir kimse olan Sidney Webb, çokluk Bertrand'ın şakalarının hepsini ciddiye alarak başını sallardı. Bertrand Rusısell'ın bu sırada yaşadığı çevre, bütün geleneklere şüpheyle bakan ileri görüşlü kimselerden oluştuğuntdan ona çok uygun geliyordu.

Bertrand Russell'ın yakın dostlarından biri de Gilbert Murray'di ve kendisinin yakınlarından biriyle evliydi. Gilbert Murray Euripides'in Hippolitus'unu çevirmişti ve bu, Bertrand Russell'ın çok değer verdiği bir başarıydı. Murray'lere yakın olmak için Russell'lar Oxford'a yakın Bagley Wood'a taşındılar. Oxford da Bertrand Russell'ı çekiyordu, çünki orası felsefede kar-

şısında bulunan idealistlerin kalesiydi ve onlarla tanışıp tartışmalara girişmeyi çok istiyordu. Fakat çok geçmeden Oxford'dan hiç hoşlanmamaya başladı, bu hem oradaki felsefî idealizmden hem de orada doğal bilimlerin savsanışından geliyordu. Orada matematiksel mantıktan bir şeyler bilen tek kişinin, **Principia Mathematica**'da adı geçen önemsiz bir kitaplık görevlisi olduğunu söylemekten hoşlanırdı. Bir şeye karşı bir düşüncesi olduğunda saklamak için bir neden görmezdi ve bir keresinde, dikilişi Oxford'un gövercinliklerinde gürültü koparan gazölçerin oradaki tek ışık kaynağı olduğu biçiminde bir gözlemde bulunmuştu.

Bir süre başkanlığını da yaptığı Aristoteles Kurumunun tartışmalarına yaptığı gözü pek ve nükteli katkılarda da eli açıktı. Başkanlığı, bıyığını tümüyle kesip, görünüşünü büyük ölçüde değiştirdiği sıralara rastlar. Kendine kalırsa, üst dudağının kıllı örtüsünden bu kurtuluş onun huyunu da değiştirmişti. Hiç olmazsa, dudağındaki alaycı kıvrılışın şimdi daha kolay göze çarptığı kesindi.

Portland Dükünün üvey kız kardeşi Ottoline Morell, Oxford yakınındaki Garsington House'da oturuyordu ve Bertrand Russell'la ikisi çok sıkı bir dostluk kurmuşlardı. Ottoline Morell geleneklere uyan bir kadın olmamakla birlikte, yine de sosyetede önemi vardı ve her zaman yeni sanatkârlar ve başka yetenekler ararddı. Kimi doğru kimi uydurma bir fıkralar dumanını yanına almış kendi yolunda yürürdü ve çarpıcı görünüşü —her zaman garip giyinen, uzun boylu, ince yapılı, kumral saçlı bir kadındı— her iki türden fıkralara renk katardı. Yazın üzerindeki bilgisiyle sanat üzerindeki yargıları çok sağlamdı, evine çağırılmaya herkes önem verirdi, çünki orada her zaman ilginç ve hoş bir çevre bulunacağına güvenilirdi.

Bölüm IV

CAMBRİDGE VE HARWARD'DA

1910'dan başlayarak Bertrand Russell Cambridge'de matematik ilkeleri ve mantık okuttu. Derslerinin özellikle iyi izlendiği söylenemez, dinleyicilerinden çoğu, kendisi gibi bilimsel alanda çalışan kimselerdi, ve bu, hiç olmazsa derslerinde anlattığı düşüncelerin kıraç toprağa düşmediği anlamına gelirdi. Bu sırada Alfred Moore Cambridge'den ayrılmış, G. E. Moore ile Wittgenstein gelmişlerdi. Sonraları daha çok bir iktisatçı olarak tanınacak olan John Maynard Keynes de, ondan sonraki belli bir zaman süresinde Cambridge'in düzeyini belirleyen bu felsefi çevrenin bir üyesiydi.

Wittgenstein zengin bir Avusturyalı ailedendi. İngiltereye ilk geldiğinde Manchester'e gitmişti, çünkü o zaman en başta makinelerle, özellikle de uçak mühendisliğiyle ilgileniyordu. Uçak motoru ve pervane projeleriyle ilgili matematik işlemleriyle uğraşmak zorunda kalışı onda bir matematik sevgisi geliştirmişti.

Russell'ın matematik ilkelerinin önde gelen bir temsilcisi olarak yaptığı ün, kısa sürede Wittgenstein'ı Cambridge'e çekti. Russell'ın esinlemesi üzerine yazdığı bir matematik çalışması onda filozof yeteneği bulunduğunu gösterdi. İkisi, hemen bütün gecelerini birlikte matematiksel mantık tartışarak geçirmeye başladılar. Wittgenstein ağır başlı biri olarak her şeye titizlikle baktığından, G. E. Moore ile Bertrand Russell'ın ilişkileri onu şaşırtıyordu, çünki onların, birbirine pek te önem vermemelerine karşın, tartışmak üzere hep birbirini aradıklarını görüyordu. Russell'ın anımsadığına göre, bir tartışma başladığında, Wittgenstein her zaman, tartışma bittiğinde kendini öldüreceğini söylerdi. Bütünüyle, soğuk kanlı İngilizler üzerinde tuhaf bir etki yapmış olmalı. Cambridge'deki tanınmış kimseler arasında, bir tartışmada Russell'ın biçemine erişebilecek tek karşıt G. E. Moore'du. Onları dinleyenler, Moore'un yalnızca doğruya varmakla ilgilendiği izlenimiyle ayrılırlardı, oysa Bertrand Russell zekice karşı çıkışlarla parlamak istermiş gibi görünürdü. Moore'un Cambridge'de gerçekten büyük ünü vardı. Bertrand Raussell da Keynes'in çok keskin zekâsını çok beğeniyor, fakat onun sıradan adamlardan hoşlanmayışını uygun bulmuyordu. O zamanlar Bertrand Russell, hiç olmazsa herkesin sağduyusunun sağlıklı olduğuna inanırdı.

Halk karşısındaki konuşmalarında zekâsı ve alaycılığı her zaman dinleyicilerini büyülerdi. Bergson'un gizemsel evrimci felsefesi üzerindeki eleştirileri, ona, yalnız sıradan dinleyicilerin değil, meslektaşlarının da genel onayını kazandırdı. Bu eleştirisi, **Batı Felsefesi Tarihi** kitabında bu gün de okunabilir. Kendisinin o dönemdeki konumu, Home University Library için yaz-

dığı **Felsefe sorunları**'nda bulunabilir, fakat sonraları bir çok konularda düşüncelerini değiştirecektir, bu yüzden de onu herhangi özel bir felsefe okuluna yerleştirmek çok zordur. Her görüş değiştirdiğinde durumunu açıklayacak çok ince sebepleri de hazır bulundururdu, yaşlandıkça bu durumu daha çok açığa çıktı. Araştırma yapan bir gözlemcinin gördüğü şeyler. hepsi de onu şaşkına çevirecem değişik görüşler karışıklığıdır. Biz özel bir kuram ya da öğretiyi, bir filozofun adıyla birlikte görmeye alışığız ve genellikle, kendi özel dizgelerini başkalarına karşı ellerindeki bütün olanaklarla savunmak filozofların tutkusudur, fakat Bertrand Russell hiç böyle bir tutum takınmadı ve bu tür davranışı bir öğüngenlik olarak gördü. Belki de daha yeni oluşmuş kendi görüşlerini, bunlar başkalarınınmış gibi hemen bırakabilirdi. Böyle durumlarda ona yön veren, her zaman, doğruya bağnazca bir bağlılıktı ve çokluk, kendi görüşlerinin kendine karşı öne sürülmesini kabul etmeye hazırdı. Gerçekte bu tür şeyleri, mantık üzerine yazdıklarının ona büyük düşünürler arasında bir yer sağlamış olması yüzünden yapabiliyordu. Bir ardışık yaklaşımlar süreciyle, felsefe ve doğal bilimler birbirleriyle buluşup dokunuştukları bir aşamaya ulaşırlar. Bunun kanıtını Einstein'ın bağımlılık kuramı vermiştir.

1914'de Bertrand Russel, Boston'da, 'Dış dünya üzerine bilgimiz' konusunda bir dizi dersler vermeye hazırlanıyordu. Birleşik Devletlere gitmek üzere yola çıkmadan önce bu derslerden bir ikisini Cambridge'de denemek istedi ve biraz da tedirgin olarak, verdiği matematik dersleriyle ilgilenenlerin hemen de on katının kendi algılama kuramıyla ilgilendiğini gördü. Dinleyicilerini nükteli ve parlak konuşmalarıyla kazanmış

olması yüzünden, çok kimse onu doğuştan bir konuşmacı sanırdı, oysa durum böyle değildi, en azından henüz o sırada, sahne korkusundan kurtulamamıştı.

Belirttiğimiz gibi, bir dizgeye bağlı kalmazdı, fakat bir yönteme her zaman bağlıydı ve bu da 'kavram sayısını gereksiz yere artırmamak' tümcesiyle özetlenebilecek olan 'Occam's Razor' ilkesiydi. Onun çözümlemeci yöntemi, önemsiz gördüğü her şeyi bir yana bırakmak ve geri kalanları, konuyu anlamak için zorunlu görüp onlara sıkıca sarılmaktı. Bu eleme yöntemini, elde ettiği sonuçların deneye olanak oranında yaklaşmasını sağlayan bir güvence diye görürdü. Duyularımız, nesneleri 'duyu-verileri' biçiminde dolaysız yoldan tanımayı sağlardı. Düşüncelere, duygulara, ego'ya ve genel idelere de doğrudan ulaşırdı. Fakat algılanan şeye, ancak betimlemeyle, dolaylı yoldan varılabilirdi. Günlük yaşamın konuları, fiziksel nesneler ve başka zihinler ancak betimlemeyle bilinebilir. Çözümlemeyle, nesnelerin görünüşlerinin, duyum ve imgelerin yerini alır. Duyu-verileri bu mantıksal yapının teya da 'özdek' gibi, mantıksal bir yapı oldukları sonucuna varıyordu. Bilimsel felsefede mantıksal yapılar, bir yapı oldukları sonucuna varıyordu. Bilimsel felsefede mantıksal yapılar, çıkarımla elde edilmiş nesnelerin yerini alır. Duyu-verileri bu mantıksal yapının temelini oluşturur. Daha sonra 'olaylar', algıların içeriği, duyumlara dayanarak varılacak sonuçların temelini oluşturmak üzere onlara eklenir. Bu noktada Bertrand Russell'ın, ruhbilimsel ile fiziksel arasındaki ayırma çizgisinin yeterli bir tanımını yapmadığı söylenmiştir. Fakat onun, kendi yöntemine olan inancı sarsılmıyordu ve kendi felsefî çözümlemesinin doğruluğunu ancak bunun sağlayabileceğine inanıyordu. Birle-

şik Devletlere ilk olarak, birinci dünya savaşının patlamasından az önce gitti ve yeni felsefî düşüncelerini izlemek bakımından orada gördüğü hazır durum onu çok etkiledi. Görevli olduğu dersler dışında, ilgilenen öğrenciler için, simgesel mantık üzerine özel bir kurs ta yaptı. Bütünüyle, öğrencilerinin zekâ düzeyini pek üstün görmüyordu. Anımsadığına göre, ortanın üzerindeki iki kişi T. S. Eliot adında biriyle Raphael Demos adlı bir Yunanlıydı. Sonraları Demos Harward'da felsefe kürsüsünü alacaktır. T. S. Eliot'un ne olduğunu da herkes bilir. Bunların ikisi de, B. Russell'ın, özgür bir hava içinde öğrencileriyle derslerinin konuları üzerinde söyleşiler yapabildiği için düzenlemeyi alışkanlık edindiği toplantılara sürekli katılanlardandı. T. S. Eliot matematiksel simgelerle bilmeceler kurmayı, bu tür oyunların gerçeklerle pek te ilgisi olmadığı düşünmesine karşın, eğlenceli bulurdu. Bertrand Russell İngiltere'ye döndükten kısa süre sonra Eliot'a yine rastladı, yaşamının bu döneminde Eliot darda kaldığından Bertrand Russell evinde ona yer ayırdı. Eliot evlendiğinde Bertrand Russell bu misafirseverliği karısı için de gösterdi. Eliot'a tanıtma mektupları sağladı, öyle ki, çok geçmeden o da belli başlı felsefe dergilerine yazı yazmaya başladı. Bertrand Russell Marlow'da bir eve taşındığında Eliot'lar oraya da geldiler ve kuşkusuz aralarındaki tartışmalar Eliot'un ozanlığı üzerinde etkisini göstermekten geri kalmadı. Bertrand'ın Eliot ve eşini kabul edişindeki sıcaklıkla Eliot ta Bertrand Russell'ın düşüncelerini kabul ediyordu ve **Msticism and Logic** (Gizemcilik ve mantık) üzerinde Eliot'un yaptığı eleştiri Bertrand Russell'ın beğendiği tek eleştiriydi.

Bölüm V

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE HAPİSLİK

Birinci dünya savaşının patlaması Bertrand Russell üzerinde yıkıcı bir izlenim bıraktı. Birdenbire, insanın özündeki ussallık ve sağduyuya olan inancının bir yanılgı olduğunu kabul etmek gerekiyordu ve artık, sağlıklı görünen insanların, kendileri gibi insanları en kısa yoldan yok edebilmek için tasarımlar kurmadaki coşkularına tanık olmak zorunda kalıyordu. Bütün bunlar da Batı'nın uygar toplumları arasında geçiyordu. İlk yılgınlığından çabuk kurtuldu ve hemen, bu coşkunluk günlerinde çok tehlikeli olan bir şeye, savaşa karşı açıkça konuşmaya başladı. İnsansal varlıkların yaşamlarını yok etme kıyımının, gençleri sakatlama kıyımının, Hohenzollern Almanya'sı karşısındaki barışçı bir boyun eğmeye bakışla çok daha kötü bir şey olduğunu belirtiyordu. Barış yolunda çalışmaları şimdi zamanının büyük bölümünü alıyordu ve bilimsel ilgilerinin, yaşamının yalnızca bir yüzünü yansıttığını görüyordu. Savaşa karşı çıkışı, onun, yurdunu-sevmez ve kötü bir İngiliz olarak suçlanmasına neden oldu. Doğal olarak

bu çok haksızdı. Yurdunu içten seviyor, giderek onun yengisini de istiyordu, fakat onun için doğruluk bundan da anlamlıydı ve özellikle, savaşın yabanıllığını sahte bir erdem ve kahramanlık pırıltısı altında gizleyen o geleneksel düşünce biçimi için derin bir güvensizlik duyuyordu. Öldürmenin kahramanlıkla bir ilgisi olmadığı ve yurtseverlik propagandasıyla kamçılanan bir yürekliliğinde erdemle bir benzerliği bulunmadığını seziyordu. Savaşın karşılıklı yıkımla değil, karşılıklı bozulmayla son bulacağını görüyordu. İngiltere'de savaştan sonra yaşayacaklar ve sonunda yeniden toparlanacaklardı bu da bütün bu anlmsız oyunun tümüyle yeniden bşlayabileceği anlamına gelirdi.

1956 da yayımlanan **Portraits from Memory**'sinde, arkasından bir ikincisini de getireceğine inandığı için, özellikle karşı çıktığı birinci dünya savaşı sırasındaki görüşlerini haklı buluyordu ve Bolşevikliğin, Faşistliğin ve Hitler'ciliğin bütün aşırılıklarının bir Yunan trajedisi kaçınılmazlığıyla ondan türediğini görüyordu. İngiltere'nin yansız kalmasının bir Alman yengisini kaçınılmaz kılacağını bilmiyor değildi, fakat savaş çabuk biterdi ve Birleşik Devletler savaşın dışında kalabilirdi. Bertrand Russell, kişisel deneylerine dayanarak, Hohenzollern Almanya'sının, İngiltere'yle İskandinav ülkeleri dışında, savaş sonrası ülkelerinin çoğundan daha özgür olduğu konusunda direniyor ve bir yengi durumunda Almanya'daki ilerici güçlerin Nasyonal Sosyalizmin utkusuna olanak vermeyeceğini biliyordu. Oysa birinci dünya savaşı sonunda özgürlük büyük ölçüde azalmış, militarizm ise eskisinden çok daha güçlü olmuştu.

İngiltere'deki barışçıl araraşında, doğal olarak, kendi genel hoşnutsuzluklarının çıkış kapısı gibi gör-

dükleri savaşa-karşı propagandaya istekle sarılanlar da oluyordu; bunlar arasında, Bertrand Russell'la ilişki kuran D. H. Lawrence gibi aşırıcılar da vardı. Lawrence, sanayiin ulusallaştırılması ve ona koşut giden her şeyle birlikte tam bir toplumsal devrim istiyordu. Bertrand Russell halk önünde savaşa karşı konuşmalar yapıyordu, The Labour Leader'de sürekli yazıyordu ve savaşa karşı olanların örgensel merkezi durumuna gelmiş olan No-Conscription Fellowship'e üye olmuştu.

İngiliz aydın barışçılarının çok sevdikleri bir buluşma yeri Ottoline Morell'in Londra'daki ya da kırdaki eviydi. Bunlar uzun ve yoğun tartışmaların dışına hiç çıkmazlardı ve içlerinden kimileri, Bertrand Russel'ın orada bulunuşundan tedirgin olurlardı. Onun uşçuluk ve alaycılık karması tutumunu sinir bozucu buluyorlar, zeki ve bilgece eleştirilerinde hoşa gitmeyecek kişisel bir amaç seziyorlardı. Bertrand Russel ise Ottoline Morell'in evindeki toplantıları seviyordu ve gösterdiği misafirseverlik için evin hanımına şükran duyuyordu. Onun iyiliğine de değer veriyordu. Yazıncı misafirlerden bir çoğu onların ikisini de alaya alıyorlardı. Evin barışçılarla kaynamasına karşın, dönemin başbakanı Asquith bile ara sıra orada görülürdü. Sürekli misafirlerden biri de Aldous Huxley'di.

Bu arada Cambridge'deki meslektaşları ve öğrenciler, Bertrand Russell'a hoşnutsuzluklarını belli etmeye başladılar. Düşüncelerine tümüyle karşı çıkmamakla birlikte, onlara göre, aşırı köktenci ve uyuşmaz bir tutumu vardı. Onda geleneksel barış meleğini andırır bir yan bulunmadığı da unutulmamalı, şimdi yapmakta olduğu söz ve düşünce savaşına olanak oranında destekçi sağlamayı çok istemesine karşın, bir çokları

onu dayanılmaz ölçüde saldırgan buluyordu. Everett olayı onun, düşüncelerini savunmaya ve eylemlerinin sorumluluğunu yüklenmeye duraksamasız hazır olduğunu gösterdi. Everett, askerlik görevine çağırılan ve emirlere uymayı kabul etmeyen genç bir barışçıydı. Bu yüzden yargılanmış ve iki yıl ağır iş cezasına çarptırılmıştı. No-Conscription Fellowship bu konuda bir bildiri yayınladı ve üyelerden bir bölümü bunu dağıttıkları için tutuklandılar, mahkemeye verildiler ve onlar da hapis cezaları aldılar. Bertrand Russell da, The Times'a, hem bu durumu protesto eden hem de bildiriyi yazanın kendisi olduğunu açıklayan bir mektup yazdı. O da suçlandı ve mahkemeye verildi. Sıkı denetim yetkililerinin isteği üzerine dava tutanakları genellikle yayınlanmadı, çünki Bertrand Russel'ın ateşli savunmasının halk arasında umutsuzluk ve bozgun yaratacağından korkuluyordu. Suçlu bulundu ve yüz sterlin ceza yedi.

Bu yargı ve genellikle gözden düşmüşlük durumu onu duraksatmadı, fakat sonu onun için çok sert oldu. Şimdi öğretim üyesi olduğu eski koleji, Trinity, bu yolunu şaşırmış çocuğuyla birlikte olamayacağına karar verdi ve onu kovdu. Cambridge'in araştırmacı ve bilim adamları arasından böyle çıkarılmış olmaya katlanmak zordu, fakat genel bir hoşnutsuzluk ve düşmanlığın belli edilmiş olmasına karşın, ileride, kendisine karşı sürdürülen nefret dalgasından söz ederken abartmaya kaçtığı da açıktır.

Bu derinden yaralayıcı deneyden sonra, savaş konusundaki köktenci düşünceleri, evlenmeden başlayıp, bu arada hükûmet ve dini de içine alarak eğitim sorunlarına dek giden, insan varlığının bütün öteki alanlarına da yayıldı. Bu konularda söyleyeceklerini, 1916

da yayınlanan **Principles of Social Reconstruction** (Toplumsal yeniden-kuruluş ilkeleri) adlı kitapta bir araya getirdi. Kitap geniş ölçüde, ayrılmadan önce Cambridge'de verdiği derslere dayanıyordu.

O yıl artık yayın dünyasının önde gelenlerinden olmaya başlayan ve sonraları yazına yaptığı hizmetler yüzünden şövalyelikle ödüllendirilecek olan Stanley Unwin ile tanıştı. Unwin, tam savaş başladığı sırada kurmuş olduğu George Allen and Unwin tecimevinin yönetmenlerinden biriydi. Bertrand Russell'ın bir çok yazılarından etkilenmiş olduğundan onların kitap olarak basılmasını öneriyor ve ortaklarına da bu düşüncesini kabul ettirebileceğini umuyordu. Dönem olabildiğince uygunsuz olduğundan ortaklar önce kabul etmediler. Bunun üzerine Library of Philosophy basımcısı Profesör Muirhead, kitabın yanında yer alarak, bunun felsefeye çok önemli bir katkı olacağını belirtti ve sonunda ortaklar razı oldular. Bu kitap yani **Principles of Social Reconstruction** (Toplumsal yeniden-kuruluş ilkeleri), günümüze dek önemini yitirmedi. Bertrand Russell'ın çok satan kitaplarının ilki olarak ta önem taşır. Onunla Russell akademik alanın özel sınırı dışına çıktı ve yalnız kendi ülkesinde değil, bütün dünyada, daha geniş bir kütleçe tanındı. Yaşam boyunca düşünceleriyle insanlık için çalışmayı, mutluluklarına götüren yolu tıkayan engeller üzerinde insanların gözünü açmayı ve mutluluğa ulaşmak için hangi adımları atmaları gerektiğini onlara göstermeyi bir ödev olarak görüyordu. Onu bu işleve iten en büyük etmen, kuşkusuz, savaşın büyük dehşetiydi.

Halkça en iyi anlaşılan düşüncelerinin yayılması konusunda Stanley Unwin'e çok şey borçluydu. Unwin bütün yeteneklerini ve uluslararası basın dünyasında-

ki ilişkilerini Bertrand Russell'ı başarılı bir yazın mesleğine başlatmak için kullanıyordu. Unwin, deneylerinden çoğunu Almanya'da uzun süre kaldığı sırada edinmişti ve basın işinde bu yoldan elde ettiği ayrıntılı bilgi, yeni kitap pazarları bulup açma yatkınlığıyla bir kat daha güçlenmişti. Bütün dünyada yaptığı gezilerde hem yayımcılar hem de kitap satanlarla değerli ilişkiler kuruyor ve şimdi etkenliğini ve örgütünü Bertrand Russell'ın ününü dünyaya yaymakta kullanıyordu. Daha halka göre yapıtlarının büyüsüyle yürekleneh bir çok okuyucu, şimdi de içinden çıkılmaz felsefe sorunlarının derin sularına dalıyordu. Almanya'da, başka herhangi bir İngiliz filozofundan daha çok okunduğu açıktı.

Cambridge'de akademik çevreden atılışı bir para gereksinimi de doğurmuştu ve şimdi başka yerden bir gelir bulmak için aranmak orundaydı. Dostlarının anımsadığına göre, bu sırada öyle büyük bir para sıkıntısına düşmüştü ki No-Conscription Fellowship toplantılarına gitmek için gerekli bir kaç kuruş otobüs parasını çokluk borç almak orunda kalıyordu. Bu tür toplantılarda yalnıca bulunmak bile tehlikeli bir iştı. Polis sıkı bir gözetleme uyguluyordu ve ara sıra konuşmacıların en köktencilerini tutukluyordu. Russell kendini bu yürekli gençlerin koruyucusu gibi görüyor ve onlara yardım etmek için elinden geleni yapıyordu.

Parasal kaynaklarını genişletmek umuduyla ülke içinde bir dizi konferanslar vermeyi kararlaştırdı. İlk konuşma politikanın felsefî temeli üzerine olacaktı. Doğal olarak, büyük ünü, bir tedirginlik yaratmadan bir şey yapabilmesini engelliyordu ve Savunma Bakanlığı, bir çok önemli kentlerin bulunduğu, kıyı boyundaki yasaklanmış askersel bölgeye girmesini he-

men önledi. Barışçılara öyle us-dışı bir şüpheyle bakılıyordu ki, eğer kıyıya yaklaşmalarına olanak verilse, gizlenmiş Alman denizaltılarına işaret verebilecekleri bile düşünülüyordu. Bertrand Russell bakımından yetkililer, onun halk arasında görünmesinin, savaş gereçleri işçileri arasında tedirginliklere, belki de grevlere, neden olabileceğini düşünüyorlardı. Onlara göre, böylesine tehlikeli bir adamın dizginlenmesinin sırası gelmişti.

Bertrand Russel'ın kendisi de, No-Conscription Fellowship'in örgeni Tribunal'daki bir yazısıyla, yetkililere gerekli fırsatı vermişti. İşin tuhafı bu, tam da barışçı akım içindeki eylemli çalışmalarını bırakmaya karar verdiği sırada oldu; gerçekten savaş artık açıkça sona eriyordu ve geri çizgiye çekilerek, bundan sonraki yeniden-kuruluş döneminde uygulamaya konacak önlemler için öneriler tasarlamanın daha uygun olacağını düşünüyordu. Bununla birlikte, Tribunal yöneticisinin isteği üzerine, savaşın sonucu olarak bütün Avrupa'da çıkacak açlığı ve herkesin herkesle savaşını haber veren bir yazı yazdı. Bir müttefikler yengisi durumunda bile U.S.A. birlikleri, grevleri bastırmak üzere İngiltere ve Fransa'daki kalışlarını sürdürebilirlerdi. Ayrıca buna, Amerikalıların kendi ülkelerinde de grev-kırıcılıkta deney kazandıklarını ekliyordu. Her türlü düşünceden yoksun görünen İngiliz hükûmetinin kafasında bu tür düşüncelerin yer bulacağa benzemediğini de ileri sürüyordu.

Doğal olarak yetkililer Bertrand Russell'dan hakaret görmeye alışkındılar' fakat bu kez aşırı gidilmiş, özellikle İngiltere'nin baş müttefikine de hakaret edilmişti, böylece 1918 başında Bertrand Russell kendini yeniden sanık yerinde buldu. Suçlanan yazı mahkeme-

de kanıt olarak okundu ve dinleyici sıralarından gelen büyük alkışlarla karşılandı; fakat bu, suçluluğuna karar verilip altı ay hapis cezasına çarptırılmasına engel olamadı. Temyiz isteği kabul edilmedi ve 1918 mayısında Bertrand Russell hapis cezasını Brixton Prison'da çekmeye başladı.

Hapislik çok yararlı oldu ve pek tatsız bir yanı da olmadı. Önce hapishane yetkilileri ona çok sıkı davranmayı düşündüler, fakat etkili dostlar perde arkasında uğraşıyorlardı ve böylece, okuyup yazmasına izin verilen İkinci Bölüme geldi. Kardeşi Frank özellikle etkili olmuştu ve Bertrand Russell'ın durumunu düzeltmek için bütün ilişkilerinden yararlanmıştı; böylece çok geçmeden hücresi, duvarda bir halıyla bir de yazı masası da içinde olmak üzere, daha rahat bir duruma girdi. Bu alışılmamış mahpus, kendisinin düzenlediği çok sıkı bir izlenceye göre yaşıyordu: dört saat felsefe konuları üzerine yazı, dört saat felsefe konusunda okuma ve dört saat te dinlenme okuması. Haftada bir, üç kişinin ziyaretine izin veriliyordu ve bu dostlarla hapishane avlusunda görüşülürdü. Bu buluşmalardan çok zevk alıyordu, çünki bunlar dış dünyada olup bitenlerden haber almanın tek yoluydu.

Bulamadığı ve çok özlediği tek şey düşünce konularında konuşmaktı ve zorunlu yalnızlığı içinde bu ona tam da insan özgürlüğünün özü gibi görünüyordu. Kendine özgü dingin ve alaycı yolda hapislik ona büyük bir yük olarak görünmüyorsa da, yine de hapishane duvarlarının dışına, dostlarıyla kırlara gitmek istiyordu. Kendini, birisinin satın alıp ta okumadan rafa kaldırdığı bir değerli kitaba benzetiyordu. Bu hapislik döneminin kuşkusuz yaptığı tek şey onun tutkulu özgürlük sevisini güçlendirmekti. İnsanlar düşüncele-

rinde özgür olabilselerdi her türlü baskıcı zorlamalar etkisiz kalırdı. Sonradan söylediğine göre, hapisliği süresince, yaşamış olduğu güzel yerlerin ve geçirdiği büyülü deneylerin anılarıyla cümbüş etmişti. Dünyadaki herkes için kendi kafasındaki özgürlüğü diliyordu.

Hapisteyken, 1919 da yayımlanan **İntroduction to Mathematical Philosophy** (Matematiksel felsefeye giriş) sini yazdı. Savaşın bitiminden az önce hapisten çıktı, bu arada, daha çok insan gücü sağlamak üzere askere alma yaşının sınırları genişletilmiş olduğundan, şimdi de askere çağrılma olasılığıyla karşı karşıyaydı. Bununla birlikte, öğretmenlik izlencelenmiş bir işti ve bir öğretmenlik bulursa bağışık kalabilirdi. Buradaki düşünce, bir dizi ders vererek öğretmen niteliğini kazanabilmesiydi, fakat bu dolaşınalara olanak verecek, hem yol giderlerini karşılayıp hem de geçimini sağlayacak, parası yoktu. Kalıttan gelen para ortalama bir yaşam sürdürmesine yeterdi, fakat parasını dostlarına yardım etmekte ve bilimsel tasarılarla yararlı işleri desteklemekte her zaman serbestçe harcamıştı. Şimdi onun çevresinde toplanma sırası dostlarına gelmişti ve onlar da bunu, üç yıllık öğretim etkinliğini sürdürmesini sağlayacak biçimde yaptılar. Derslerini hemen, Brixton Prison'da kaldığı sırada hazırlandığı bir konu, zihin çözümlenmesi konusu, üzerine vermeye başladı. Savaş bittiğinde dostlarına bağımlı kalmak istemediği için, yaşamını kalemiyle kazanma yeteneğine dayanmayı kuruyordu.

Başlangıçta, zihnin çözümlenmesi, özdekle zihin arasında felsefi bir yakınlığa götürüyordu; ikisinin de aynı tözden türediği, ikisinin de son bileşenlerinin aynı doğada oldukları sonucuna varmıştı. Bu görüş onu Amerikan filozofu William James'in konumuna yaklaş-

tırıyordu ve algılama söz konusu olduğunda onun yeni tutumu 'yansız bircilik' (neutral monism) deyimiyle özetlenebilirdi. Bu konuları içeren **Analysis of Mind** (Zihnin çözümlenmesi) kitabı 1921 de yayımlandı ve bir ölçüde, öteki kitabı **Our Knowledge of the External World** (Dış dünya üzerine bilgimiz) ile koşut düştü, çünki bu kitabında daha önce özdeğin, duyu-verilerine dayanan mantıksal bir yapı olduğu sonucuna varmıştı; şimdi aynı sonucu zihne de uyguluyor ve onu da duyu-verilerine dayanan bir mantıksal yapı olarak tanımlıyordu. Son vargının anlatımı: duyu-verileri ve duyumlar özdeştir.

Bununla birlikte Bertrand Russell'ın bu sorun karşısındaki tutumu davranışçılık (behaviorism) clarak betimlenemez, çünki davranışçılık zihnin varlığını tümüyle yadsır ve insanın da işlevlerinin de tümünün özdekten oluştuğunu öne sürer. Einstein daha önceki çiğ özdek ve kütle anlayışını eleştiriyordu, çünki o anlayış fizik ve ruhbilimdeki yeni düşüncelerle uyuşmuyordu. Şimdi zihin bağımsızlık havasından bir şeyler yitirmişti, özdek te artık bağımlı ve aşağı bir şey diye düşünülmüyordu. Bertrand Rupssell yeni fiziği dikkatle irdeledi ve hemen bunun felsefedeki sonuçları üzerinde düşünmeye başladı. Einstein yansız birciliğe yaklaşmış gibi görünüyordu, fakat yine de Bertrand Russell, özdek ve zihnin bir oldukları biçimindeki inancının doğrulanmasını Einstein'ın kuramlarında bulamadı, en çok yapabildiği, zihnin de özdeğin de 'duyulara' ya da 'duyu-verilerine' dayandığını saptamaktı ve bu Einstein ile kendisi arasında bir bağ kurmuş oluyordu. Zihnin belirli işlevleri bu yalınç yapının dışında kaldığından onda da yine bir ölçüde ikincilik kalıyordu.

Russell zihnin fiziksel yasalara bağımlılığını kanıtlayacak durumda bulunmadığını içtenlikle kabul ediyordu.

Bölüm VI

SOVYET RUSYA'YA VE ÇİN'E YOLCULUKLAR

İngiliz sosyalistleri Rus devriminin haberlerini coşkuyla karşılamıştı ve bu yeni düzenle duygudaşlık öylesine güçlüydü ki, devrim önderlerini ülküselleştirmek eğilimindeydiler ve onların erk-tekelciliğine yönelişlerini göremiyorlardı. Bu arada Bertrand Russel sosyalist yana geçmişti, fakat eleştirici özellikleri eski keskinliğini koruyordu ve bu yaltaklanmayı kabul edemiyordu. Ona göre sosyalizmin, üretim araçlarını üretimde çalışanlara aktararak kapitalizmi yıkması gerekirdi ve devletin gücünü artırmaya yönelik her türden sosyalizme şüpheyle bakıyordu.

Ancak, ilk ağızda Rus devriminin açıkça yanında yer almıştı ve özellikle Almanya ve Avusturya'daki durum üzerinde iyi etki yapması, giderek İngiltere'de bile insanların zihnini karıştırması yüzünden, devrimin başarısı hoşuna gidiyordu. Bu bakımdan umutsuzlukla baktığı tek ülke Birleşik Devletlerdi.

Doğal olarak durumu kendi gözüyle ve yerinde görmeyi çok istiyordu ve 1920 mayısında bir İşçi Parti-

si elçi kurulu Sovyet Rusya'ya gitmek üzere yola çıktığında, bir özel gözlemci olarak ona katıldı. Elçi kurulu üyeleri, sınırda, bir zamanlar prehslerin karşılandığı gibi karşılandı ve bu kabul biçimi, kırmızı bayraklı ve çevreye devrim sloganları yayan özel trenleriyle her gittikleri yerde yinelendi Parlak ziyafetlerde şeref konuğu oldular ve tarihsel saraylarda ağırlandılar; proleterya devriminin tek belirtisi ise askersel bandoyla durmadan 'Enternasyonal' çalınmasıydı.

Delegeler Troçki'ye tanıtıldılar ve Bertrand Russell, elinde olmadan, Napoleon'u anımsadı. Troçki'nin askerce görünüşü, keskin gözleri, güzel başı ve parlak zekâsı, kendisine yaklaşan herkesi büyülüyordu. Fakat Bertrand Russell, her zamanki gibi, soğuk kanlılığını korudu. Troçki üzerine anlatılan öyküler onu şu ya da bu yolda etkilemedi ve adamın, güçlükle düşkünü olmaktan çok, gösterişçi birisi olduğu sonucuna vardı ve onun bilerek değil de düşünce kıtlığı yüzünden kıyıcı olduğunu düşündü. Öte yandan Lenin onu, daha dingin ve daha sağlam bir tip olarak etkiledi. Görünüşünde ya da davranışında, şüphesiz kullanmakta olduğu, büyük gücünü belli eden bir şey yoktu.

Bertrand Russell'ı en çok sarsan şeylerden biri de, genellikle insanların korkunç yoksulluğu ve yıkıntısıydı. Biraz kara ekmek için bitmez kuyruklar görülüyordu ve en önemsizinden bir giyecek, daha doğrusu herhangi bir tüketim gereci, elde etmek umudu yoktu. Yaşam çıplak varoluş düzeyine dek gerilemişti ve Bertrand Russell için bu durum, devrim ülkülerinin sonuluşundaki parlak renkleri karartıyordu. İngiliz halkının, sosyalizmin ne olması gerektiği üzerindeki düşüncesi bambaşkaydı. Bertrand Russell'da kalan izlenime göre, bütün sevinç, bütün güzellik ve bütün insan öz-

gürlükleri sanki bu dünyadan çıkarılmıştı. Nedir ki bütün yoksulluğa karşın yaşam, bir yasa ve düzen çerçevesinde yürüyordu ve herhangi bir aşırılık belirtisi görülmüyordu. Dönüşte eleştirisiz bir coşkunluk eğiliminden kesinlikle kurtulmuş olacağı belliydi. Yurttaşlarına bu yolculuk üzerine söyledikleri 1920 de yayımlanın **The Practice and Theory of Bolchevism** (Bolşevikliğin kılgısal ve kuramsal yönü) kitabında görülür. Kitapta bolşevizmin beğenilecek ve karşı çıkılacak yönleri yan tutmadan anlatılır ve kuşkusuz karşı kefe ağır basar.

Doğal olarak olayın önemi üzerinde bir şüphesi yoktu ve Rusya'da doğmuş olan yeni toplumsal dizgenin, dünyanın geri yanı için büyük önem taşıdığının bilincindeydi, fakat açlık ve yıkıntıdan doğmuş bir devrimin insan bilgeliğine bir katkısı olabileceğinden çok kuşkuluydu. Böyle bir temel, her yeni toplumsal düzenin gereksinme duyduğu yüksek ülkülerin gerçekleşmesine uygun değildi.

İngiltere'deki sosyalistlerin çoğu, Rusya'daki devrim hükûmetinin başka bakımlardan herhangi bir olağan hükûmet olduğunu fakat sosyalist ilkelere dayandığını düşünüyordu, fakat Bertrand Russell, proletarya diktatörlüğünün yalnızca bir sözcükler biçimi olmadığını, Rusya'dakinin ise gerçek bir diktatörlük olduğunu ve kendini kabul ettirmek için her şeye baş vurabileceğini belirtiyordu. Hoşgörüsüzlüğü ve bağnazlığı suçluyordu, çünki bunlar insanları kendi cinsdeşlerinin yıkıntı ve bezginlikleri karşısında körleştiriyordu. Bolşevizm kendisi bir amaç olup çıkmıştı ve şimdi kendi kurallarının bireylerin mutluluğu üzerindeki etkisine ilgisiz kalıyordu. Böyle bir bağnazlık insan acılarını azaltmak değil, ancak artırmakla sonuçlanabilir.

di. Bolşevizm dinin özniteliğini benimsemişti ve bu, bir zamanlar hıristiyanlığın düştüğü bütün yanlışlara yeniden düşmek oluyordu. Bertrand Russel bolşevizmi din ile ilk ölçüştürenlerden biri olmuştu. Bolşeviklik, bir kolu da tam o sırada İngiltere'de kurulmuş olan ve İngiliz sosyalistlerince, başka partiler gibi o da bir parti olarak görülen, Komünist Parti ile aynı şey değildi. Bertrand Russell'ın son vardığı sonuç, komünist hükümetlerden herhangi bir biçiminin İngiltere'de kurulduğunu göstermekten üzüntü duyacağıydı, çünki onu İngiliz özniteliğiyle tam karşıtlık durumunda görüyordu.

İngiltere'de böylesine ağır yergilerin doğruluğunu kabul edecek sosyalistlerin sayısı çok değildi ve bir kez daha, Bertrand Russell'ın uzlaşmaz dürüstlüğü onu, savaş sırasında karşı yandan gelmiş olanlara çok benzeyen kızgın saldırıların hedefi yapıyordu.

Bu arada Bertrand Russell'ın kendi kişiliğinin sorunları da bolşeviklik üzerine yaptığı eleştirilerle anlatımını buluyordu. Onun kişiliğinde birbirinden çok ayrı iki öznitelik sürekli çatışır. Bir yanda, doğrudan başka hiç bir şeyle ilgilenmeyen ve o kendisini nereye götürürse oraya gitmeye hazır olan soğuk kanlı ve nesnel bilim adamı vardır; öte yanda, toplumun mutluluğu üzerindeki sorumluluk payının derinden bilincine varmış olan insansever bulunur Sovyet Rusya'daki deneyleri onu kütlelerin dehşetiyle doldurmuştu, oysa o, kendi deyimiyle, kör sürüden korktuğu kadar hiç bir şeyden korkmazdı. Değer verilebilecek her şeyin ancak bireylerce yapılabileceğine sağlamca inanmıştı, fakat bireyin de toplumun mutluluğu için bir sorumluluk duyması gerektiği, gerçekte bu mutluluğun son aşamada bireyin dürüstlüğüne bağlı olduğu üzerinde de sar-

sılmaz bir görüşü vardı. Bu görüş yüzünden her zaman çevresinde, kendilerine bir şeyler anlatıp onların anlattıklarını dinleyeceği ve dünyanın daha iyiye gitmesi için zorunlu gördüğü önlemleri kendisiyle tartışabileceği dostlar bulunması için derin bir özlem duymuştu. Fakat özel bir birey olarak kendi dar çevresi dışında nasıl gerçek bir etkenlik kurabilirdi? Dünyanın yazgısıyla ilgilenen bir bireyin, şu ya da bu yoldan politikaya girmesi gerektiği açıktı. Öte yandan, bir siyasal parti üyeliği, er ya da geç, kesinlikle dogmatizme götürüyor ve böylece doğrunun nesnel araştırılmasıyla çatışıyordu. Bu yüzden Bertrand Russel, düşünce adamının, yine de, doğrunun savunması için gerek duyduğunda siyasal konulara karışmaya her zaman hazır olmakla birlikte, partilerden bağımsız kalması gerektiğini düşünüyordu. Siyasal kararlar herkes adına alınırdı ve sorumluluk meslekten politikacının alanının çok dışına taşardı. Bu bağımsız tutum Bertrand Russell için genellikle çok iyi oldu. Belli bir uzaklıktan, herhangi bir parti ya da topluluktan bağımsız olarak eleştirilerini yaptığında tam gerektiği gibi davranıyordu, fakat herhangi bir topluluğun sözcüsü olur olmaz, kendini, az da olsa bir önyargıyla bağlı buluyordu.

Bu görüşleri taşımasına karşın, kendisi gibi düşünenlerin coşkularına ortak olma özleminden de kurtulabilmiş değildi ve kendini yalnızlık içinde gördüğünde tepkileri genellikle aşırı-duygusal olurdu. Örneğin kendi sosyalist arkadaşlarının, Sovyet Rusya'daki durum üzerine yapığı nesnel çözümlemeye karşı gösterdikleri yerici tepki o zaman onu çok kızdırmıştı, fakat sonra, kitabının hemen hiç değiştirilmeden yeniden yayınlandığını gördüğünde memnun olmuştu. Bunlar İkinci Dünya Savaşı sıralarında (1939-45) oluyordu ve

uzunca bir süre göz önünde tutulduğunda bütün öndeyileri doğru çıkmış, yargılarının doğruluğu kanıtlanmıştı.

Bolşevizmle bu dolaysız tanışmasından kısa süre sonra başka bir uzun yolculuk için hazırlanmaya başladı. Pekin Üniversitesi yöneticileri öğrencilere bir dizi ders vermesi için çağrıda bulunmuş, o da bunu hevesle kabul etmişti. Bu yolculukta, tanıdığı ve bir süre de birlikte çalıştığı, Miss Dora Black adlı genç hanım da vardı. Bertrand Russell'a göre çok gençti, canlı ve güçlü bir kişiliği vardı. Çin'den dönüşlerinde ikinci Mrs. Russell oldu.

Bertand Russel Çin'den çok hoşlanmıştı, fakat bunun ölmekte olan bir Çin olduğunu açıkça görüyor ve bu çöküşe çok üzlüyordu. Bu doğu ülkesindeki birey özgürlüğünü iyi değerlendiriyor ve buna ancak uzun bir uygarlıktan gelen bir halkın ulaşabileceğini düşünüyordu. Hükûmet arkaya çekilmiş ve bireyi serbestçe gelişmeye bırakmıştı. Çin'liler herhangi bir dogmatik dinin etkisi altında değillerdi ve atalarının kalıtları olan, saygı, öz-denetim ve incelik gibi erdemleri uygulamakta özgürdüler. Bertrand Russell Çin'de görüp geçirdiklerinden hoşlanıyor, onları uygun buluyordu ve bir özel birey olarak, soylu geçmişin ve bu günkü hoş durumun estetik yönünün tadına varmakta özgürdü. İleriye bakan bir düşünür olarak, doğallıkla, bu Çin'in karşı karşıya bulunduğu ve varlığını tehdit eden tehlikeleri görmezden gelemiyordu ve bu ülkenin kendini içinde bulduğu, tehlikeli biçimde dağınık ekonomik ve siyasal durumdan kurtulmasını sağlayacak bir çok yapıcı öneriler tasarlıyordu. Yaygın yoksullukla uğraşmanın tek yolunun üretimi artırmak olduğu açıktı, fakat yönetim çürümüştü ve eldeki taşıma ve ha-

berleşme araçları yetersizdi. Özellikle de Çin, aşırı kalabalık Japonya yayılıcılığından gelen tehlikeyi nasıl karşılayabilirdi? **The Problem of China** (Çin sorunu) adlı kitabında Bertrand Russell, kendini kurtarabilmek için Çin'in militarist ve sosyalist önlemlere yöneleceğini açıkça görmüştü ve yine Çin halkının bozuk ekonomik durumunun Bolşevizmin gelişi için elverişli bir toprak olduğunu anlamıştı. Ayrıca, Çinli kütlelerdeki belirgin ilgisizliğin hemen ateşli bir bağnazlığa dönüşebileceğini ve böyle bir durumun Çin'in kendi sorunlarını çok aşarak sömürgeci eğilimlere yol açabileceğini de belirtiyordu. Bertrand Russell'da olağanüstü bir geleceği görme yeteneği açıkça göze çarpar ve bu yetenek, onun, ileri baktığı zamanlarda, bakışlarının günlük politika ve propagandanın karışık çalkantılarından etkilenmeyişi olgusuyla daha da güçlenmektedir.

Çin'in Bertrand Russell'a tepkisi de uygundu ve doğal olarak bunun en göze çarpıcı biçimi bilim adamlarıyla öğrenciler arasında ortaya çıkıyordu. Gerçekten, Pekin Üniversitesinde onun düşüncelerini yaymak için bir **Bertrand Russell Journal** yayınladılar. Çin'de içine girdiği hava ruhunu canlandırdı ve belki sağlığı için gereken dikkati de azalttı, çünki ne de olsa artık çok genç sayılmazdı. Gerçekten kendisini son sınıra dek zorlamıştı ve ayrılması yaklaştığında akciğer yangısından yatağa düştü, bunalım öylesine ağır oldu ki, Pekin'deki Alman Hastanesinde günlerce yaşamla ölüm arasında kaldı. Hastalığının haberi dünyaya yayılmıştı ve Japon gazeteleri gerçekten öldüğünü yazdılar. Doğal olarak bu haber İngiltere'de telâş ve üzüntü doğurdu. Ölümüyle ilgili çok yazı yazılmıştı ve Bertrand Russell kendine geldiğinde onları okumanın alaycı ta-

dını tattı. Çinli bilginler, ölümünün yakın olmasından korkmuşlar, duydukları hayranlık ve saygının belirtisi olarak onu çok saygı duyulan kutsal bir yere gömmeyi önermişlerdi ve bir büyük adamın düşünsel kalıtını değerine uygun biçimde korumak üzere, son söyleyeceklerini söylemesini diliyorlardı.

Bereket versin bütün bunlar biraz erken girişimlerdi ve Bertrand Russell'ın yapısı onu bir kez daha kurtaracak kadar sağlamdı; kısa bir dinlenme döneminden sonra, çok zayıflamış ta olsa, ülkesine dönüş yolculuğunu yapabilecek durumdaydı ve yaklaşık bir yıl kaldığı Çin'den 1921 eylülünde İngiltere'ye döndü. Bu arada boşanma kararı da kesinlik kazanmıştı ve yeniden evlenebilirdi, hemen öyle yaptı ve sekreteri Miss Dora Black artık karısı oldu: Dönerken, Çin'de geçen günlerin anısı olarak, değişik Çin eşyası ve bir kaç Çin halısı almıştı ve bunlar şimdi, bu arada ona iki çocuk verecek olan ikinci karısıyla altı yıl boyunca oturacağı Chelsea'deki evin süslenmesinde kullanılıyordu.

Bölüm VII

KİTAPLAR VE DERSLER

1922 ve 1923 genel seçimleri sırasında Russell'ların evi işçi Partisi etkinlikleriyle arı kovanı gibiydi ve Bertrand, Tutucu Parti adayı Samuel Hoar'a karşı İşçi Partisinden aday olmayı kabul etmişti. Seçim bölgesi geleneksel olarak açıkça Tutuculara bağlıydı ve kazanma olasılığı yoktu, fakat Bertrand Russell savaşımı büyük etkinlik ve enerjiyle yürüttü. İç politikada madenlerle demiryollarının ulusallaştırılmasını ve eğitim için kamu harcamalarının büyük ölçüde artırılmasını; dış politika alanında da Sovyetler Birliğinin diplomatik bakımdan tanınması ve Versay Antlaşmasından vazgeçilmesini savunuyordu. Doğal olarak yenik düştü, fakat verdiği savaşım kendisine büyük ölçüde saygı ve sevgi sağladı. Nedir ki Bertrand Russell'ın, türlü konularda, iyi bir parti politikacısı için gerekli olandan daha çok yönlü düşündüğü de şüphe götürmüyordu.

Belki de bu gerçeği kabul ettiğinden 1924 te adının adaylar arasına konmasını kabul etmedi. Bununla birlikte, eşi de işlere karıştı ve başka alanlarda epiyce işler başardı.

Bertrand Russell artık çalışma odasına çekildi ve geçimini kalemiyle sağlamaya başladı; gerçekten de bu gelir kaynağına gittikçe daha çok dayanmak zorunda kalıyordu. Yaşamda en büyük ilgiyi, her zaman olduğu gibi, yine felsefeye duyuyordu, fakat gelirinin büyük bölümünü, daha halka dönük kitaplarıyla gazete ve dergilere yazdığı çok sayıda yazılar sağlıyordu. O sıralarda sürekli olarak **The New Leader**'de yazıyordu; H. N. Brailsford'un çıkardığı bu dergi, içlerinde George Bernard Shaw, H. G. Wells, John Maynard Keynes ve Julian Huxley'in de bulunduğu yazarlardan, parlak bir yıldızlar kümesi oluşturmuştu ve dünya çapında bir ünü vardı. Bertrand Russell bu renkli fakat biraz da düzensiz topluluk içinde, görevlerini yerine getirmedeki titizlik ve çabukluğuyla ayırt ediliyordu ve Brailsford biliyordu ki, Bertrand Russell'ın söz verdiği herhangi bir yazı, zamanında elinde bulunacaktır.

Bertrand Russell'ın başka bir önemli gelir kaynağı da Birleşik Devletlerde yaptığı bir çok konferans turlarından eline geçen ücretti.

Bu ülke ve orada yaşayanlarla doğrudan ilgili bir kitap yazmıştı, fakat görüşlerini dağınık olarak başka kitaplarında, özellikle de, onun Amerika deneyleri üzerinde bir dizi yazı yayınlayan The New Leader'de belirtiyordu. Eleştirileri, ortalama Amerikan yurttaşının ilgilendiği konular üzerindeki dağınık ve önemsiz gözlemlerden başlayıp 'Amerikan yaşam biçimi'nin kaynağı ve gelişmesiyle ilgili daha derin konulara dek gidiyordu. Örneğin, Amerikalıların çoğunun, çok okuyan kimseler olmamasına karşın, sürekli konferans-izleyicileri olduğunu, çünki büyük bir düşünürün kitaplarını okumaktan çok, onu görüp onunla görüşmeyi daha uyarıcı bulduklarını belirtiyordu. Bertrand Rus-

sell bunu biraz da haklı buluyordu, çünki boş zamanlarının gittikçe artan telefon baskısı altında sürekli kesintiye uğraması yüzünden, onların okumaya vakit ayıramadıklarını düşünüyordu. Birleşik Devletlerde, okuma genellikle bir kadın zevkiydi ve yüksek tabakadan hanımlar, bir kitap kulübüne üye olup kitap okumayı kendi durumları için uygun ve doğru bir şey olarak görüyorlardı.

Bertrand Russell renk konusunda da düşündüklerini, kısaca fakat isabetli biçimde söylemişti. Özellikle güney eyaletlerinde, orta tabakadan halkın zenciler karşısındaki küçümseyici tutumu, Bertrand Russell'ın ne anlayabileceği ne de içine sindirebileceği bir şeydi. Bilim ve sanat konularında ve genellikle kamu işlerinde yahudilerin gösterdiği önemli etkinlik onu özellikle şaşırtıyordu, halkın geri kalanında gözlemlediği güçlü Yahudi düşmanlığı eğilimleriniyse beğenmiyordu.

Paranın ve ona bağlı saygınlığın arkasında koşmanın Amerika'lılara boş vakit bırakmadığını, bunun sonucu olarak ta ortalama Amerikan yurttaşının bunalımlar geçiren sinirli bir kimse olduğunu düşünüyordu. Birleşik Devletlerde psikanalizin halk arasındaki yaygınlığının hoşa gitmeyen yanlarından biri de, bireyin kendi davranışlarını savaştan öncesine bakışla çok daha az kısıtlar olmasıydı. Genellikle Bertrand Russell, Amerikan toplumunun erdem taslayıcı ve içine kapanmış olduğu görüşündeydi.

Kişisel görüşlerine dayanarak Birleşik Devletlerin geleceğini çok doğru olarak tasarlayabiliyordu. Böylesine çok ve böylesine büyük ekonomik üstünlüklerin, sonunda Amerika'yı çok güçlü kılacağını ve bunun da onu, dünyanın büyük bir bölümüne egemen kılmasının kaçınılmaz olduğunu belirtiyordu. Filozofumuz

böyle bir geleceği dünyanın öteki bölümü için yararlı bir şey gibi göremezdi; gerçekten, bunu daha çok bir karabasan gibi görme eğilimindeydi ve paranın üstün gücünün şantaja götüreceğinden korkuyordu. Bu tür düşünceler onu, kendi yurttaşlarına, onların da parasal güç karşısında yenik düşecekleri korkusuyla, Amerikalılarla dostça ilişkiler sürdürmelerini önermeye yöneltiyordu. Özellikle, Amerika'lıların petrol tekeli karşısında özgür kalabilmek üzere, Britanya'nın geniş petrol rezervleri oluşturmasını öneriyordu. Ayrıca Britanya'nın güçlü bir donanma bulundurması gerektiğini, çünkü Birleşik Devletlerin ancak güçlü bir rakibe saygı duyacağını öne sürüyordu. Şimdi bu düşüncelerin safça olduğu görülebiliyor.

Bu sıralarda, Birleşik Devletlerce, öteki ülkelerin endüstriyel gelişmeleri için gereken paranın sağlanacağı bir tür uluslararası kardeşlik üzerine bulanık bir düşünce besliyordu. Sosyalizmin ancak uluslararası çapta gerçekleştirilebileceğine kesinlikle inanıyordu ve bu yüzden de, ulusal çıkarlardan bir ölçüde özveride bulunmak ta gerekse, her şeyi kapsayan bir dünya örgütünü yararlı görüyordu.

Bertrand Russell, Birleşik Devletlerin parasal başarılarını kabul ederken, onun uluslararası ilişkileri liberal biçimde yürütmedeki becerisini de değerlendiriyordu. Bir gün Birleşik Devletlerle Sovyet Rusya'nın dünyanın yazgısını ellerinde tutacakları görüşündeydi, bu iki ülkenin, bütün dikkatlerini çıkar konuları üzerinde yoğunlaştırmalarından ve böylece insan uygarlığının yüksek yanlarını yeterince değerlendirememelerinden hoşlanmıyordu. İki ülkeyi de katı sofulukla suçluyordu. Birleşik Devletlerde biçimlenmemiş bir kalabalığın egemenliğiyle Sovyet Rusya'da diktatör bir

azınlığın egemenliğinin, iki ülkede de yurttaşların çağdaş teknolojinin putlarına tapmaları yüzünden felsefenin yok olması anlamına geldiğini düşünerek üzülüyordu.

Bertrand Russell'ın başlıca sevgisi ve ilgisi, doğa bilimleriyle insan düşüncesinin ortaya çıkardığı felsefe sorunları üzerinde toplanıyordu. Örneğin, Einstein'ın görelilik kuramını doğrulayacağı umulan, 1919 mayısındaki güneş tutulması üzerindeki bilimsel araştırmaların sonucunu beklerken sabırsızlık içindeydi. Bu heybetli ve devrimci ilerlemeye bakışla kendi yaptığı her şeyin önemsiz olduğunu düşünme eğilimindeydi.

Çin'deki yoğun çalışma döneminde, bütün öteki çalışmalarına ek olarak, yine de Einstein'ın hesap ve denklemleri üzerinde çalışma olanağı buldu ve sonuçları **The Analysis of Matter** (Özdeğin çözümlenmesi) kitabında yayınladı; ancak, günü gününe gazeteciliğe çok büyük bir zaman ayırmış olması yüzünden kitap ancak uzun bir aradan sonra 1927 de çıkabildi. Bununla birlikte bu arada, aynı genel konuda, daha halka dönük biçimde yazılmış iki kitabı çıktı: 1923 te **Atomun A.B.C. si**, 1925 te **Göreliliğin A.B.C. si.** Yeni atom kuramlarının kuramsal fizik ve kılgısal endüstri yönünden getirdiklerini hemen kavramıştı ve çok uzak olmayan bir gelecekte, atom enerjisinin, dünyadaki bütün enerjilerin yerini alacağına inanıyordu.

Sonunda, daha derin bir irdeleme ürünü olan The Analysis of Matter (Özdeğin çözümlenmesi) yayınlanınca bu, Einstein'ın görelilik kuramının çağlar boyunca gelen zihin ve özdek sorunu üzerindeki etkisinin tam felsefî çözümlemesi olarak ortaya çıktı. Gerçekte bu kitap bu konuda günümüze dek yazılan son büyük kitaptır. Bu yeni irdeleme, daha önce 1921 de

yayımlanmış olan **Zihnin Çözümlenmesi** kitabında genel olarak ortaya atılan yansız bircilik yolunda daha da ilerlemiş oluyor ve bu son kitapta zihin ve özdeğin aynı nedensel bağıntı içinde bulundukları inancı pekişmiş oluyordu. Bu savını, zihin, özdek ve coşkuların bir döngüsel sürekli dizi içindeki etkileşimlerini belirterek destekliyordu. Kendisinin 'ham gereç' diye betimlediği bir takım 'olaylar' zihin ve özdeğin mantıksal yapılarını devime geçiriyordu. Ona göre zihinle özdeğin yanlış olarak ayrı görülüşünden din sorumluydu ve bu ayrı görme, ruhsal olanın sözde yüceliği ve fiziksel olanın aşağılığını kabul eden töreci düşünce içinde sürüp gitmişti.

Yöntemsel çözümlemelerinin sonucu olan felsefi düşünceler, yirmi yıl sonraki **Human Knowledge** (İnsan bilgisi) kitabında toplandı, bu kitapta, zihin ve özdek bağıntısı üzerindeki eski felsefi tartışmanın temellerini yok etmek ve bütün karşı düşünceleri, yok oldukları ve bu yüzden de bir tartışma konusu olamayacakları biçiminde sunmak için fizikteki en son araştırma sonuçları kullanılmıştır.

Bölüm VIII

'OKUL' VE TÖRELER

1927 de Bertrand Russell ile son derece enerjik eşi, Russell'ın kuramsal düşüncelerini eğitimde uygulamaya koymak üzere, küçük çocuklar için, bir okul açtılar. Dora 1965 te 'Beacon Hill Okulu, Bertrand Russell ile benim bir ortak girişimimiz olarak başladı' diye yazıyordu ve okulda kendi yönetiminde uygulanan ilkelerden bir bölümü üzerindeki görüşlerini belirtiyordu.[1]

Russell'ların kendilerinin de uygun yaşta iki çocukları vardı ve ana-baba olarak onlara, geleneksel eğitimin sağlığa zararlı gördükleri etkisinden koruma derdindeydiler. Dora şöyle sürdürür: 'En iyi öğretme yöntemi, perhiz ve sağlığı koruma koşulları, çocuklarla ilişki kurma ruhbilimi ve öğrettiğimiz konularla bunları öğretme koşullarımız üzerindeki görüşlerimizi birleştirerek, çağdaş eğitim için bir tür temel oluşturmayı denemeyi düşündük. Maltin House School'da Geoffrey Pike ile Susan İsaacs da, aşağı yukarı bizimle

2 Dora Russell'ın, Peace News'da, 'Beacon Hill niçin kuruldu?' yazısından, izinli aktarılmıştır.

aynı zamanda, çocukların kendiliklerinden neler öğrenebileceklerini görmek üzere, onlara büyük özgürlük tanıyan bir temel deneyim uygulamasındaydılar. Biz o denli ileri gitmedik; bizim, çocukların sonunda içine girecekleri toplum, ya da, görünürdeki ve işlemekte olan ilerici eğilimlerin sonucu olacağını umduğumuz toplum, üzerine bir düşüncemiz vardı... Öğrencilerimiz demokratik olmakla öğünen toplumsal kurumlarda yaşamak üzere eğitiliyorlardı... Demokrasi içindeki yaşam büyük ölçüde yarışmacıydı... Sosyalizm ilerledikçe işbirliği de olacaktı. Fakat kendini küçük yaşta aile yetkisi altında bulan bir çocuğun —şimdi ailelerin çok küçülmüş olmasıyla yetke çok daha güçlü olduğuna göre— kendini güvenli ve bağımsız düşünceli bir demokrat olarak yetişmesi düşünülebilir miydi?'

Freud'un, çocukluk yıllarında yapılacak her kısaltmanın ergin yaşta kötü etkileri olacağı düşüncesi Bertrand Russell'ı çok etkilemişti, böylece mantıklı bir kimse olarak, okulundaki çocukların ileride tehlikeli karmaşalardan kurtulabilmeleri için akıllarına ne gelirse yapmalarına izin vermeye hazırdı. Onlara hoşlandıklarını yapma izni verilirken, ileride kaçınacakları şeyler de öğretiliyordu. Buradaki düşünce, onların, kendilerinde bulunan her sapık ve sadist şey —karşısında uzaklaşma— tepkisi göstermeyi küçük yaşta öğrenmeleri ve bu yoldan, bütün tehlikeli dürtülerinden, henüz topluma zarar vermeye başlamadan, kurtulabilmeleriydi. 'Freud' diyor Dora Russell 'cinsel bozuklukları vurgulayarak aile içindeki kişilik çarpılmalarını, Adler de, egemenlik dürtüsünün sapmalarını göstermişti. Ruh sayrılığı üzerindeki bulgular, bir ölçüde, yalnızca iyileştirici değil önleyici bir önlem olarak ta

kullanılamaz mıydı? Öyleyse bu, kabaca, okuldaki öz-yönetimin temeliydi. Çocukların, büyüklerin koruyucu çevresine gereksinme duyduklarını yadsımıyorduk, fakat bunun, korku vererek değil, sevecenlik ve yardım etme biçiminde olması gerektiği görüşündeydik. Çocukların, büyüklerin yetkisinin baskısından kurtulmaları, ancak kendi eşitleri arasında yaşadıkları, tartışma için toplandıkları, toplumsal yaşamın gün gün ortaya çıkan sorunlarını birlikte çözdükleri bir toplumda gerçekleşebilirdi. Böylece, Okul Kurulumuz suç ve cezalandırma işleriyle çok ilgili değildi; zaman dizelgeleri, uyku zamanı nöbeti, özel oyuncaklar karşısında kamu oyuncakları v.b., kabadayılık ve dış dünyada karşılığı olan sayısız başka konuları tartışmak üzere toplanırdı. Çocuk ya da büyük, herkes, okul toplantısına bir yakınma ya da bir sorun getirebilirdi. Özgürlük ve özyönetim bizim çocuklarda, onlara katılabilir gibi göründükleri anda, genellikle de beş yaşın üstünde, hemen başlardı...'

Genel okullarda verilen eğitim türü üzerinde Bertrand Russell'ı öylesine güvensiz yapan şey, onun barışçı düşüncesiydi. Ona göre, okullarda baş eğdirme konusunda gösterilen direnme, devletin istediği militarist görüşe bilerek yaklaşmak içindi. Bir insan için, savaşta kafasının dağılması tehlikesini göze almanın, deliliğin doruğu olduğunu, geleneksel eğitiminse bile bile bu saçmalığa özendirdiğini düşünüyordu. Eğer çocuklar, daha baştan, uca uygun yetiştirilselerdi, savaş sonsuza dek olanaksız olurdu. Eğer çocuğun yıkıcı içgüdüleri erkenden baskıdan kurtulsaydı, o zaman çocuk erginliğe ulaştığında, kendiliğinden, insanların insanları öldürmesinin saçmalığın son kertesi olduğu düşüncesine varabilirdi. Bertrand Russell kendisi, yaşa-

mı boyunca, her şeye karşın devlet eğitiminin zorunlu olduğu sonucuna varmış olmakla birlikte, böyle bir sistemin bağımsız öğretmeni susturma tehlikesini de vurgular ve İkinci Dünya savaşından sonra, özellikle öğretim alanında, çocukları yıldırmak ve onları körü körüne başeğici ve körü körüne coşkulu yapmak için bütün bağımsızlık ruhunun nasıl ezildiğini bu görüşüne örnek gösterirdi. Almanya ve Sovyet Rusya onun aldığı örneklerdir. Savaşları önlemenin tek yolu, bütün ülkelerde eşit biçimde öğretilen ortak bir uygarlık ülküsü uğruna, dar-düşünceli ve bağnaz ulusçuluğun bırakılmasıdır. Bununla birlikte bu 'uluslararası uygarlaştırıcı ülkü'nün genel bir kabule ulaşmak yerine Birinci Dünya savaşından beri gitgide daha çok yer yitirdiğini kabul etmek zorunda kalıyordu.

Dora Russell şöyle söylüyor: 'Beacon Hill'de, doğal olarak, bedensel cezayı tümüyle kaldırmıştık. Büyüğün elinin çocuğa vurması ilk savaş eylemidir. Ondan da, zincirleme bir tepkiyle, halka geçer. Çalışmalarımızda bunun kanıtının verildiği çok oldu. Örneğin bizim orta takımdan birisini küçüklere kabadayılık ettiği için paylarken: 'Büyükler benim canımı yakıyorlar, ben de küçüklerin, haklıyım' yanıtı gelir.

Doğal olarak Bertrand Russell'ın adı ve ünü, bu eğitimsel girişimin hoşa gitmeyecek dedikoduların parıltısı dışında yürütülmesine elvermeyecek denli büyüktü, çok geçmeden okul çervesinde gazeteciler kaynaşmaya başlamıştı ve halkı şaşırtıp eğlendirmek için gazetelerine, yeni okuldaki yaşam üzerine, tersineli, alaycı ve çok eleştirici açıklamalar gönderiyorlardı. Hem evde hem dışarıda yeni eğitimsel yöntemler üzerinde canlı tartışmalar sürüyordu. Cinsel konulardaki yeni dürüstlük özel bir şiddetle eleştiriliyordu. Fakat

Dora Russell diyor ki, 'Cinsel eğitimdeki tutumumuz, şimdi olsa, o zamanki kadar düşmanlık çekmezdi. Cinsel konular ve bebeklerin doğumu üzerine bütün soruları, ortaya atıldıkça yanıtlıyorduk, fakat özel bir cinsel öğretimimiz yoktu. Çocuklarımızın çoğu yeni yetme çağından önce bizden ayrıldılar. Yazın eğer isterlerse, özellikle dışarıdaki dans ve oyunlar sırasında, bütün giysilerini çıkarmalarına izin verirdik.

Zamanla Bertrand Russell kendisi de, çocukların gelişmesinde cinsel etmenin, Freud'un ona yüklediği büyük işlevi görmediği, bu yüzden de, büyüklerdeki bütün sinirsel sayrılıkların açıklamasının küçük yaştan kalan cinsel karmaşalarda aranmasının bir abartma olduğu sonucuna vardı. Genellikle, artık bir çok konulardaki görüşleri Freud'unkilerden ayrılmaya başlamıştı. Örneğin çoluk çocukların kendilerinin kuvvet uygulamak istemediklerini, eğer okudukları kitapların kahramanlarıyla özdeşleşebilirlerse bununla yetindiklerini söylüyordu. Güçlülük duygusunun bu yoldan yüceltilebilmesi koşuluyla, ileride gelişme sarsıntılarından korkmaya gerek yoktu. Öte yandan, eğer çocuğun böyle tepkileri yoksa dürtünün yok olma olasılığı da vardı ve bu durumda çocuk ileride uysal ve kaygısız bir yetişkin oluyordu. Bu nedenle sadist eğilimli masalların gerçek bir tehlikesi yoktu.

Okulun, bu kuruluş durumuyla, bir yanılgı olduğunu Russell şimdi artık açıkça kabul ediyordu. Sağduyulu bir kimse olarak, bütün çocuklar için aynı eğitimsel yöntemin uygun olmadığını kabul etmeye hazırdı, özellikle de, artık, ne türden olursa olsun düşünce alanındaki başarıların düzencesiz elde edilemeyeceğini vurguluyordu. Böylelikle okulla ilişkisini kesti ve aynı zamanda evliliğine de son verdi. Dora Russell

1943 yılına dek okulu yürüttü. Bertrand ile Dora arasındaki duygusal bağ, ikisinin de düşüncelerinin geleneklere uymayışından doğuyordu, fakat evlilik ilerledikçe, tam da bu geleneklere uymazlık yüzünden, bu evliliğin sürdürülmesindeki amaçsızlık açıkça ortaya çıkmıştı.

Bertrand Russell çocukların eğitimini 1932 de yayımlanan **Education and Social Order** (Eğitim ve toplumsal düzen) kitabında ele aldı. Bu kez, bütün çocukların aynı türden okula gönderilmelerinin ve onlara aynı türden eğitim verilmesinin yanlış olduğu görüşünü ortaya atıyordu. Örneğin yetenekli çocuklar, Fransa'da uygulanan ve bu yüzden de orada düşünsel ve sanatsal yeteneklerin başka ülkelere göre çok daha özgürce gelişmesini sağlayan duruma uygun olarak, özel okullara gönderilseler, yeteneklerini geliştirmek için çok daha iyi olanaklar bulabilirlerdi. Örneğin Birleşik Devletlerde, yığınsal eğitimin genel düşünsel düzeyi düşürdüğü görülüyordu. Geleneksel okulların eğitimde klasiklere verdikleri önemi de aşırı buluyordu ve bunlara ayrılan zamanın, çocuklara ilerideki yaşamlarında gerçekten yararlı olacak bilgiler vermekte kullanılmak üzere azaltılmasını öneriyordu.

Bu ikinci başarısızlık Bertrand Russell'ı evililikten soğutmadı ve bir yıl kadar sonra, bilimsel çalışmalarda kendisine yardımcılık eden bir öğrencisiyle, Patricia Helen Spence ile, evlendi. Patricia arkadaşları arasında 'Peter' diye anılırdı ve özellikle Bertrand Russell'ın kitapalarında bu takma ad geçer. Bu evlenmeden bir oğlu, Conrad, oldu. Bertrand Russel evliliğin bir kurum olarak zorunluluğunu yalnızca çocuklar açısından kabul ediyordu. Bunun dışında bütün cinsel sınırlamaları saçma buluyordu; özellikle Victoria döneminin iki

yüzlü cinsel töreciliğinden tiksiniyor ve o dönemin tabularının halkı, önüne geçilmez biçimde sapkın zihinsel çekingenliklere ittiğini düşünüyordu. Kendisinin karşıt doğrultudaki aşırılıklarının bir çoğu belki de bu tiksintiden geliyordu. Özellikle bütün cinsel konuların çocuklara, başka herhangi türden bir bilginin verilişindeki doğallık ve nesnellikle açıklanması gerektiğinde direnerek çağdaşlarını şaşırtıyordu. Çocukların doğal merakları, hiç bir giz kalmayıncaya dek karşılanmalıydı. Bu yapılırsa onların böyle şeylerden sıkılmaya başlayacaklarını düşünüyordu. Genellikle, insanlara gizemsel görünen şeyler, yalnızca şimdiye dek yeterince araştırılmamış olan şeylerdi. Zamanı gelince insanın araştırıcı gücü bütün gizlilikleri açıklayıp bütün sorunları çözebilirdi. Bunlar ve benzeri bir çok düşünceler, 1929 da yayımlanan **Marriage and Morals** (Evlilik ve töreler) kitabında bulunur. Kendi özel tutumunun bir etkisi olmadığı da söylenemezse de, belki bütün çağlar için ilginç olan konusu yüzünden de, bu kitap, öteki kitaplarının hepsinden daha çok satış yaptı; putkıranların yöntemi, olabileni elde etmek umuduyla olanaksızı istemektir.

Bu kitapta Bertrand Russell geleneksel töreciliğin maskesini düşürmek ve kendi düşüncesine göre dünyada, önlenebilir türden çok büyük sayıda mutsuzluk ve kötülüklerin nedeni olmuş olan dinsel ve törel ilkelerin yanlışlığını sergilemek istiyordu ve kadının evlenmeden önce deney geçirmesini, yalnız istenebilir değil, gerçekten zorunlu görüyordu. Evlilikte sadakat ilkesine de çağ dışı diye karşı çıkıyordu. Kıskançlık bütün duygular içinde en us-dışı olanı olduğuna göre, sadakatsizliğin bir evliliği bozmak için bir neden olamayacağını düşünüyordu. Sevi konusundaki kısıntı kaldı-

rılmalıydı, çünki insan mutsuzluğunun tek nedeni buydu. Yalnızca us açısından bakıldığında bunlar yeterince mantıklı görünebilirdi, fakat Bertrand Russell'ın çözümlemesi, insan coşkularının bir çok katmanlarını gözden kaçırmış oluyordu. Örneğin kıskançlığın ne zaman usla bir ilişkisi olmuş? Bertrand Russell'ın, bu konuların önemsizliği üzerine kendi yaptığı propaganda da özdenetime baş vurmaya dayanıyordu. Fakat temelde, bu türden bir özdenetim iki yüzlülüğün ve içtensizliğin bir başka biçimiydi. İşleri kendi gidişine bırakmak, karşılıklı güvene dayanan gerçek ve özveri li bir birliği tehlikeye düşürür, oysa gerçek özgürlüğün yolu tam da bu karşılıklı inanç ve güvenden geçer. Us ve sevi bağdaşmaz iki karşı savın simgeleridir. Eğer Bertrand Russell serbest sevi yerine, eşi yararına özveri öğüdü vermiş olsaydı, hıristiyanlığın kardeşçe sevi ülküsüne gerçekten çok yaklaşmış olurdu.

Doğrusu, çok aşırı savları bir yana, günü geçmiş törel kavramlara yaptığı saldırılardan bir bölümü çok haklıydı; gerçekten de onların yıkılmasında onun ileri sürdüğü düşüncelerin büyük etkisi oldu ve uğraşlarının, içeride ve dışarıda bir çok insanları aydınlattığı da yadsınamaz. Özel olarak, evlenmemiş anne karşısındaki iki yüzlü tutumu suçluyordu ve onun davranışlarını yöneten ana etmen, her zaman, insanlığı zincirlerinden kurtararak ruhbilimsel bakımdan daha sağlıklı kılma isteği olmuştur.

Unutmamalı ki o, yeni bir törel dizge ileri süren bir filozof niteliğiyle konuşuyordu ve sağlığa zararlı gördüğü şeylere saldırırken acımasız olması gerektiğine inanıyordu. Onun etkili ve keskin sözcükleri, çokluk, yalnızca sınırsız cinsel serbestliğin savunması olarak yorumlanıyordu, çünki halk genellikle neyi anlamak

isterse onu seçer. Gerçekte evlilik üzerinde yazdığı kitapta kesinlikle üzerinde direndiği şey, cinselliğin insan doğasının bir tür açlığı olarak görülmemesi ya da doğabilecek bir tehlikenin kaynağı olarak ondan kuşku duyulmamasıydı; ve yine cinselliğin, insanlığın en büyük değerlerinden bir çoğuyla sıkı sıkıya bağlı olduğuydu.

Bertrand bu konuları tartışırken hiç içtensizliğe kaçmazdı ve bu yüzden dostlarını bile şaşırtırdı. öyle ki, onlardan bir bölümü de onunla anlaşmanın olanaksız olduğu sonucuna vardılar. Bunlardan biri de **Principia Mathematica**'nın yazılışında işbirliği yaptığı Alfred Whitehead'di. Birlikte yaptıkları çalışmadan söz edildikçe Russell'ın adının her zaman kendisininkinden önce anılması Whitehead'i az çok tedirgin etse bile, bilim alanında yeterince anlaşabilirlerdi, fakat bu serbest sevi sorunu aralarını açtı. Durumu daha ağırlaştıran bir etmen de Bertrand Russell'ın Birleşik Devletlerde uyguladığı halka dönük konferans-turlarından Whitehead'in hoşlanmayışıydı.

Bindokuzyüzyirmi ve otuzlar Bertrand Russell'ın dost ve tanıdıklarından bir çoğunun ölüm yılları oldu ve bu yitişler onu derinden etkiledi. Bunlarla ilgili mektuplarından, dışa dönük davranışlarının pek te öyle göstermemesine karşın, onun çok duyarlı bir kimse olduğu anlaşılır. Lady Ottoline Morell 1928 de öldü ve onun ölümüyle birlikte, onun çatısı altında alışılagelmiş olan parlak, nükteli ve eğlenceli toplantılar da son buldu. Yazık ki ölümünden bir süre önce, gittikçe ağırlaşan bir sağırlık konuşmalara katılmasını olanaksızlaştırmıştı, fakat o, dostlarını o zevkten yoksun bırakmamak için, geleneği sürdürüyordu.

Bertrand Russell'la T. S. Elliot'un sıcak arkadaşlıklarının ilk bir kaç yılından sonra, ikisi de, ortak yanlarının gitgide azalmakta olduğunu görmeye başlamışlardı, çünki Elliot her gün biraz daha kiliseye yaklaşarak felsefeden uzaklaşıyordu.

Eski günlerin arkadaşlarından her biri başka bir yola gidiyordu. Bertrand Russell'la Bertnard Shaw uyuşamıyorlardı, çünki Shaw, Stalini ve rejimini yürekten destekliyor ve onun çirkin yanlarını görmeye yanaşmıyordu. Bu, Bertrand Russell'ın çok sert bir takım sözcükler kullanmasına, hiç çekinmeden, yıkıcılıktan, delilikten ve dar düşüncelilikten söz etmesine neden oluyordu. Bu nitelemeler onur kırıcı görüldü ve ayrılık tam oldu. Charles Trevelyan da bolşeviklik sorunu yüzünden Bertrand Russell'dan kopan eski dostlardan biri oldu ve Bertrand Patricia Spence'le evlenince, az kalan eski dostlarından Robert Trevelyan ile karısından da ayrılmış oldu.

Russell'lar Oxford yakınındaki Kidlington'a taşındıklarında, Russell biyoloji bilgini Baker'in arkadaşlığını kazandı ve iki ailenin birlikte geçirdiği akşamlar Bertrand'a büyük zevk ve ilgi verdi.

Bindokuzyüzotuzlarda, doğrudan doğruya kaleminin kazancına bağlıyken, halk için yazılmış bir çok kitaplar yayınladı ve bunlar parlaklık ve ustalıkları yüzünden büyük satışa ulaştı. Örneğin 1930 da yayınlanan **The Conquest of Happiness** (Mutluluğun kazanılması), erkek cinsdeşlerine, gönüllerini araştırmaları ve yaşamlarını daha mutlu ve daha değerli kılmak için kendiliklerinden girişimde bulunmaları yolunda inandırıcı bir çağrıydı. Bu kitapta verdiği öğütler açıkça kendi deneylerine dayanıyordu ve bunların verdiği dersten herkesin yararlanmasını istiyordu. 1935 te ya-

yımlanan **Religion and Science** (Din ve bilim) adlı kitabında da buna benzer düşünceler bulunur; burada yaşamı, her olasılıkta tümüyle rastlantısal bir varoluş, insan zihnini de, her durumda evrenin en alçak gönüllü bir başarısı olarak gösterir.

Bir insanın kişisel yazgısıyla koşulların onun durumuna egemen olmasına izin verilmemesi gerektiği biçimindeki düşüncesine uygun olarak, ekonomi kuramı da içinde olmak üzere, toplumu daha genel biçimde ilgilendiren bir çok başka koşullarla da ilgileniyordu ve 1935 te yayımlanan **İn Praise of İdleness** (Aylaklığın övgüsünde) adlı kitabında, aşırı biriktirme çılgınlığını suçluyor, herkesin işi ve harcayacak parası bulunması için paranın, olanak elverdiğince dolaşımda tutulması gerektiğini öne sürüyordu. Başkalarına da gerekli olan paranın bireylerce istif edilmesi bir sıkıntı nedeniydi. O sıralarda bu tutumu bağnaz iktisatçılarca, kafalarındaki bütün ekonomik kuramlara ve törel ilkelere aykırı görülüyordu, gerçekte, çok geçmeden (1936) John Maynard Keynes aynı sonuçları savunan **The General Theory of İnterest, Employment and Money** (Ürem, iş ve para üzerine genel kuram) kitabını yayınlıyordu.

1934 te yayınlanan **Freedom and Organisation 1814-1914** (Özgürlük ve örgütlenme 1814-1914) kitabında Bertrand Russell, yüz yıl boyunca Avrupa ve Birleşik Devletlerdeki tarihsel gelişmeleri çözümlüyordu. Özellikle Marx'ın, ekonomik güçlerin tarihsel gelişmenin tek nedeni olduğu kuramına karşı çıkıyor, bu tür gelişmeyi, bireysel büyük adamlarla birlikte ekonomik ve siyasal kuramların yönettiğinde direniyordu. Ancak, karşılıklı bağımlılıklar öylesine karmaşıktı ki, sürece herhangi bir dizge ya da düzen vermek isteyen tarih-

çiler sürekli yanılgıya düşmüşlerdi. Bunlar tarihte bilimsel bir anlam bulmak için uğraşıp durmuşlardı, fakat gerçekte böyle bir anlam yoktu. Kitap ondokuzuncu yüzyılın liberal kuramlarının, Birleşik Devletlerde oluşan tekeller ve Bismarck'ın önderliğinde, ulusalcılığa liberalizmi değil de tutuculuğu ortak eden Prusya karşısındaki çöküşünün çözümlemesini yapıyordu.

Bertrand Russell, her türden devlet sosyalizminden gelebilecek en büyük tehlikenin, insandaki sonu gelmez güç kullanma dürtüsü olabileceğini görüyor ve bu konuda, 1938 de yayınlanan **Power** (Güç) adlı uyarı incelemesini yazıyordu. Bu kitabında, ekonomik ulusalcılığın ancak en büyük olanak ölçüsündeki demokrasinin güvencesi altında bulunmak koşuluyla bireye yararlı olabileceği üzerinde önemle duruyordu. Bu sorunlar, ekonomik gücün devlet elinde toplanmasının birey özgürlüğüyle nasıl mutlu bir bağdaşmaya varabileceği sorunu karşısındaki ilgisini ayakta tutuyordu ve bu sonra **Authority and İndividual** (Yetke ve birey) adı altında yayınlanan Reith derslerinin konusu oldu.

Bölüm IX

BİRLEŞİK DEVLETLERDE SAVAŞ YILLARI

Bütün yaşamı boyunca Bertrand Russell'ın başlıca düşüncesi barışın korunmasıydı ve Hitler'in başa geçip Alman askersel gücünün kurulmasını derin bir korkuyla gözlemesinin özel nedeni de buydu. Savaşın gerçekten başlamasından çok önce, bir çatışmanın gelmekte olduğu Bertrand Russell için belliydi. Savaş geldiğinde kendi ülkesinin tutumu ne olmalıydı. Bir barışçı olarak, sataşma karşısında kendini korumak için bile herhangi bir askersel adım atılmaması gerektiğini ileri sürüyordu. Almanlar İngiltere'yi alsalar bile, direnmeyen ve barışçı bir İngiliz Halkının görünüşü Almanları da adım adım barışa döndürebilirdi ve bu düşünceyi 1936 da yayınlanan ve yaygın biçimde okunup tartışılan **Which Way to Peace?** (Barışın yolu hangisi?) kitabında ortaya koymuştu. Bu kez öndeyileri gerçekleşmedi ve başlıca savlarının yanlışlığı ortaya çıktı Bu kitaptaki yanlışlardan bir bölümü onun bir filozof olarak, ele aldığı kılgısal konudaki bilgisinin yetersizliği olgusundan, bir bölümü de kendisinin, insan uy-

garlığını yok olmaktan kurtarmak için çırpınan coşkulu bir insancı ve barışçı olmasından geliyordu. Bu ikinci dünya savaşının bir genel yok oluşla son bulmasını ve havadan yapılacak kimyasal ve bakteryolojik saldırılarla sivil halkın büyük ölçüde yok edinilmesini kaçınılmaz görüyordu. Böyle bir karşılıklı öldürüşme, zorunlu olarak, demokrasinin sonu demek olurdu ve İngiltere'de, savaştan kalan yıkıntılar üzerinde ancak bir diktatörlük iş görebilirdi.

Büyük umudu kendi ülkesiyle başka ülkelerin sivil halklarının sağduyusuna bağlanmıştı. Bunların, hükûmetlerinin emirlerini dinlemeyeceklerini ve savaşa katılmayı kabul etmeyeceklerini umuyordu. İyimserliği, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasının korkunç deneyinin insanları yeni bir savaştan, sivil halkı ona baş kaldıracak ölçüde tiksindirmeye yeterli olduğu inancından kaynaklanıyordu. Fakat bildiğimiz gibi Bertrand Russell'ın halk kütlelerinin sağduyusu üzerine de, savaşa katılıp katılmamaya karar verme yetenekleri üzerine de yaptığı değerlendirme çok abartmalıydı. Nedir ki bu konuda o da, ülküleri yüzünden katı gerçekleri göremeyecek kadar körleşmiş olan İngiliz sol kanat aydınlarının yanılgılarını paylaşıyordu. Örneğin İngiliz sosyalist aydınları, Nasyonal Sosyalizm ile Stalinizm arasında doldurulmaz bir boşluk bulunduğuna ve bu yüzden de Stalin'in hiç bir konuda Hitler'le işbirliğine yanaşmayacağına kesinlikle inanıyorlardı. Bartrand Russell hiç olmazsa bu noktada yanılmamış ve daha savaş patlamadan önce, Polonya'nın yine tehlikeli nokta olduğunu ve iki can düşmanının, yağma üzerinde çarpışmak şöyle dursun, onu paylaşmak için birleşeceklerini görebilmişti. Nazi-Sovyet anlaşması yapıldığında İngiltere'de çok kimse şaşkına dönmüştü.

Nasyonal Sosyalizmin dünya için ne denli tehlikeli olduğunu açıkça görebilmesine karşın Bertrand Russell yine de onun insanlık düşmanı sadizmini düşük değerlendirmişti. Kendisi, insanın yapabileceği kıyacıl sapıklıkları anlayabilmek için, Hitler ve yandaşlarını eyleme geçiren ilkel dogmatik güçlülük şehvetinden çok uzakta kalmıştı. Bertrand Russell'ın buradaki düş kırıklığı, Hitler gibi bir olguyu, özgür bir insan toplumunca hemen kökü kazınacak bir geçici delilik olma dışında bir şey olarak kavrayamayan normal ve dengeli bir adamın düş kırıklığıydı. Batı dünyasındaki herhangi bir uygar ülkenin böylesine çılgınca ve kıyacıl düşüncelerin egemenliği altına düşebilmesi onun için anlaşılmaz bir şeydi.

Belki bir yandan da, onun genellikle keskin olan görüşü, şimdi artık soğuk kanlı ve nesnel bilim adamı olmaktan çıkıp, kendini sonuna dek barışçılık yoluna adamış olması yüzünden körleşmişti. Bir kez bir düşünceyi kabul ettiğinde onu bütün koşullar altında koruma ve çokluk kendini aşırılıklara sürükleyen bir coşkuya dönüştürme eğilimindeydi. Bağnazlığın her türünü açıkça suçlardı, fakat sağduyusu ona yanlışını gösterdiği anda bağnazlığının sona erdiğini söylemek zorunda olmamıza karşın kendisi de bir tür bağnazdı. Bir kez bir topluluğa karıştığında, kendini onun amaçlarını savunmayı özgürce kabul etmiş olmanın yükümlülüğü altında görürdü; fakat bu çok zaman. bağımsızlığını bir amaca bağlamış olduğuna göre, onun da partizanca yanlışlara düşeceği anlamına gelirdi. Ne zaman hiç bir topluluk ya da partiye bağlı olmayan bir özel kişi olarak konuşursa, yargı ve öndeyileri çokluk şaşırtıcı biçimde doğru olurdu.

Dünyada, B. Russell'ın insan etkinliklerinin bir çok

alanında şaşırtıcı katkıları bulunmakla birlikte, onun önce bir filozof olduğunu ve kendi alanı dışında uzmanların yargılarına bağımlı olduğunu; bunun da, eğer onlar haksızsa —çokluk böyledir— onun da bu yanlışlara düşmesinin kaçınılmaz olacağı anlamına geldiğini unutma eğilimi vardı. Onun uzman yargısına duyduğu saygı kendi özündeki alçak gönüllülüğün belirtisiydi. Örneğin, bir ikinci dünya savaşı durumunda, insanlığın bakteryolojik savaş yoluyla büyük ölçüde yok edileceği öndeyisi bundan kaynaklanıyordu. Bu görüş, konuyu başkalarından daha iyi bilecek durumda olan İngiliz bakteryolojik savaş uzmanlarının görüşüydü. Sovyetler birliğinin İngiltere'deki sosyalist dostlarının korku ve dehşet duymalarına karşın, Nazi Almanyasıyla Sovyet Rusya arasındaki bir savaşta İngilterenin yansız kalmasını öneriyordu. Düşündüğü, daha önce Napolyona olduğu gibi Hitler'in de bitmez tükenmez Rus bozkırlarında gücünü tüketmeye bırakılmasıydı; ondan sonra batılı güçler onunla daha kolay başa çıkabilirlerdi.

O sırada savaşı bir kaçınılmaz sonuç olarak görüyordu ve bir barışçı olarak, savaşa katılmak istemeyenlerin ülkeden gitmelerine izin verilmesini istiyordu. Burada, yalnız kendi gibi barışçıları değil, çocuklarının geleceğini de düşünüyordu. Savaşın başında Amerika'ya gitmiş olmasının bu tutumuyla ilgisi yoktur, çünki oraya, üstlendiği bir dizi dersleri vermek üzere gitmişti. Ancak, savaş boyunca Amerika'da kalması yaşamının sönük bir dönemi olarak kalacaktır. Gerçek şu ki, yurttaşlarının tehlike ve yoksunluklarını paylaşmak üzere, hele silâhlar patladığı anda barışçılığı da birden sona erdiğine göre, çok daha önce yurda dönebilirdi. Her zamanki sarsılmaz dürüstlüğüyle,

tatsız olgulara tam karşıdan bakıyordu ve şimdi artık insan uygarlığını kurtarmanın tek yolu kaldığını, bunun da Hitler'i yok etmekten geçtiğini kabul ediyordu. Eğer Hitler ile onun yönteminin yaşaması önlenmezse, insan uygarlığının sonunda yenik düşeceği sonsuz ve korkunç karışıklığın dışında bir şey görmüyordu. Bunu kabul edişi dünyaya, onun kişisel yaratılışındaki sonsuz içtenliğin, eğer gerekliyse, yeni bir kanıtını veriyordu. Kendi ekmeğini çıkarmak ve çocuklarının eğitimini sağlamak için böyle bir zamanda yurdundan uzakta kalma zorunluluğunu üzücü, giderek acıklı buluyordu ve bu ruhsal durum içinde, ilerlemiş yaşına karşın silâha sarılmaya hazırlanabilirdi. Bunu yapacak yerde, Birleşik Devletlerde kaldığı sürece, kişisel karakterine karşı girişilen bir tür soğuk savaşın bütün acılarına katlanmak zorunda kaldı.

Başlangıçta 1939-40 kışı süresince California Üniversitesinde bir ders kursu veriyordu ve güzün de Harvard'da aynı türden bir kurs verecekti, fakat bu arada, New-York Kenti Kolejinde 1941 şubatından 1942 haziranına dek bir öğretim üyeliği önerisi aldı. Bu ona çok uygun geldi, öyle ki, bunu kabul etmek için öteki işlerini bıraktı. Fakat ev sahibini hesaba katmamıştı. Düşüncesine düşman olanlar zorla işe karışıp bu atamanın kaldırılmasını istediler. İlk ateş açan bir piskoposstu ve hem dine karşı hem de töre dışı tutumuyla ün yapmış birinin, New York kentinin kamu yönetimi içinde ders vermesinin ne doğru ne de uygun olacağını söylüyordu. Bu karşı çıkışı, hemen avukatlarını toplayıp Bertrand Russell'a karşı bir sürü suçlamalara girişen bir katolik bayan destekledi. Bu işin sonu, New York Kenti Kolejinin öğretim üyeliği önerisini geri alması oldu.

Düşmanlarının onda ilk yakındıkları şey İngiliz oluşuydu. Matematik, mantık ve felsefe öğretmenliği görevine, bu işi yapacak bir çok Amerikan yurtdaşı varken, niçin yabancı asıllı ve şüpheli bir kişi resmen atanacakmış? İkinci nokta bir formaliteyle ilgiliydi. Atama önerisi doğrudan Bertrand Russell'a yapılmıştı, oysa genel yoldan bu atamanın baş vuranlar arasında açık bir seçmeyle yapılması gerekiyordu. Gerçekte suçlamaların ağırlık noktasını onun özel durumu, törel davranışlarının bozukluğuyla, bir yazar ve öğretmen olarak yaydığı töre-dışı düşünceler oluşturuyordu. Düşmanlarına göre bütün bunlar onu, ülkenin 'seçkinler'ini eğitmek bakımından uygunsuz gösteriyordu. Kendi alanındaki üstün başarılarının herkesçe kabul edilmiş olması da ağırlaştırıcı bir etmen olarak ileri sürülüyordu, çünki tam da bu parlak durumu yüzünden, öğrencilerine kendi kişisel ahlak görüşünü kabul ettirmesinin kolaylaşması tehlikesi vardı.

Bertrand Russell'a bir öğreticilik görevi önerilmiş olması, bütün dürüst eğitim ilkelerine aykırılık diye suçlanıyor ve New York Kenti Kolejinin bu atamadan sorumlu olan talihsiz yöneticileri, kurumlarında bir 'ahlaksızlık kürsüsü' kurmak istemekle suçlandıklarını duymak zorunda kalıyorlardı. Bertrand Russell'a, kendine saldıranları yanıtlama olanağı verilmedi ve o dönemde New York Belediye Başkanı olan Laguardia, sorunun en iyi el altından çözülebileceği kararına vardı. Sonunda, Einstein, Whitehead ve Dewey'in hep birden desteklemelerine karşın Bertrand Russell'ın New York'ta ders vermesine izin verilmedi

Ona karşı New York'ta bu başarıyı kazanan düşmanları, şimdi de bunu Harvard'da yenilemeyi ve orada William James üzerinde ders vermesini önlemeyi

düşündüler, fakat Harvard'da çarptıkları direnç duvarı dayanıklı çıktı.

Bütün bu tatsız durumlar basında da bir düşmanca söylentiler sağanağıyla birlikte yürüdü. Gereç bulmak üzere Bertrand Russell'ın özel yaşamı tarandı ve talihsiz okul denemesi ona karşı özellikle etkili oldu. Şimdi bir törel yasa-dışı durumuna düşmüştü. Çünki New York'ta geçen olaylar başka eğitim yetkililerini de ona iş önermede dikkatli yapmıştı; böylece çok geçmeden, bu yetmişlik adam kendini yabancı bir ülkede, yaşamını kazanmak ve ailesi için para sağlamakta güçlüklerle karşı karşıya buldu. Sonunda, Doktor Albert Barnes adında bir Amerikalı milyoner, Pennesylvania'daki Barnes Vakfı'nda, onu felsefe tarihi üzerinde bir dizi ders vermeye çağırdı. Filadelfiya'nın batısında ona küçük bir çiftlik evi ayırmışlardı, ailesiyle oraya taşındı; böylece bir süre için geçim sıkıntısından kurtulmuş oluyordu. Barnes Vakfında dostça karşılandı ve oraya büyük mutlulukla yerleşti. Yazık ki orada da, hastalandı ve iyileştiğinde kendini işinden atılmış buldu. İki şeyin hoşnutsuzluk yarattığı anlaşılıyordu: Birincisi, Patricia Russell her zaman pantalonla derslerde bulunuyor ve İngiliz çocukları için bir şeyler örüyordu; ikincisi de Russell'ın açıkça söylediği siyasal düşüncelerini Mr. Barnes'in kendisinin de aşırı bulmasıydı. Bertrand Russell kendisine anlaşmaya göre verilmesi gereken parayı alabilmek için mahkemeye gitmek zorunda kaldı ve yine de alacağını tümüyle alabilmesi üç yıl sürdü. Bu arada onun kaleminden çıkacak yazılara istekli yayıncılar da pek azdı. Birleşik Devletler onunla ilişki içinde bulunmak istemiyordu.

Ailesiyle birlikte sonunda İngiltere'ye dönünceye dek ekmeğini zor kazandı, bereket versin bu artık onun

için bir kaç ay sorunuydu ve yitik kuzu 1944 başlarında ağılına döndü. Yayıncısı Stanley Unwin imdada yetişmiş ve gelecekteki yayın hakları karşılığında bir avans vermişti ve bir Amerikan firması da, Barnes Vakfında verdiği derslerden oluşturulacak bir kitap üzerine bir avans verdi.

Bu kitap **History of Western Philosophy** (Batı felsefesi tarihi) idi ve 'Eski çağlardan günümüze dek siyasal ve toplumsal durumlarla bağıntısı' alt başlığıyla 1945 te[1] çıktı. Kitap üzerinde Amerika'da çalışırken Russell, uğraştığı filozoflardan bir çoğunun kitaplarını bulmakta güçlük çekiyordu. Dil konusundaki yeteneği yüzünden, kitapların hemen hepsini yazıldıkları dilden okuyabiliyordu. Bu bakımdan, gördüğü klasik eğitim de kendisine yararlı oldu, oysa henüz bir kaç yıl önce, klasik dillerin öğretilmesini yüksek öğretimin gereksiz bir bölümü olarak gösteriyordu.

Bu emeğin sonucu, okuyucularını Sokrates-öncesi filozoflarından alıp kesintisiz bir çizgiyle günümüze dek getiren çok kalın bir cilt oldu. Kitabın orta bölümü ilk kilise babalarıyla skolastiği uzunluğuna veriyordu. Bertrand Russell'ın kendi dine-karşı tutumu göz önüne alındığında onlardan hoşlanacağı söylenemezdi, fakat hiç olmazsa sonradan, onların yazılarıyla boğuşurken çok şey öğrendiğini kabul etmiş ve bir yönden onların durumu üzerine daha doğru bir yargıya varmıştır. Kitabın önsözünde kendisinin, teker teker her filozof üzerinde, daha dar alanda çalışan birisi kadar bilgisi bulunmasının olanaksızlığı üzerinde durur ve şu ya da bu filozof üzerinde kendisinden daha çok şey bilen okuyuculardan, eğer öyle bir ölçüt kabul etmek-

1 İngilterede 1946 da. (bas.)

te direnilirse hiç bir konuda kapsamlı bir tarih yazılamayacağını belirterek anlayış bekler. Amacı filozofları kapsamlı bireysel varlıklarının 'vacuum'undan kurtararak, kendi çağlarının ekinsel ve tarihsel bağlantıları içine yerleştirmektir: 'Filozoflar hem sonuç hem de nedendirler. Kendi toplumsal koşullarının ve çağlarındaki politika ve kurumların sonucudurlar. Kendilerinden sonraki çağların politika ve kurumlarını oluşturmaya yardım eden inançların da (eğer şanslıysalar) nedenidirler... Ben dürüstlüğün elverdiği ölçüde, her filozofu çevresinin, çağının ve yaşam koşullarının sonucu ve kendisinde, insan toplumunu belirsiz ve elle tutulmaz biçimde renklendiren düşünce ve duyguların billurlaşıp biçimlendiği insansal varlık olarak sunabilmek için elimden geleni yaptım'.

Bu türden, felsefenin ekinsel ve tarihsel bağıntılarını incelemek isteyen bir yapıtın, bütün zamanların bütün filozoflarıyla uğraşabilmesini beklemek haksızlık olurdu, gerçekten de Bertrand Russell, kendi görüşüne göre, insan düşüncesinin gelişmesinde başlıca işlev almış olanları seçmişti. Felsefeyi 'toplum yaşamının bir temel bölümü' olarak sunuyordu ve bunu yapmakla geçmişte benzeri olmayan bir yapıt yaratıyordu. Ana kaynakların incelenmesi için gerekli çalışmanın heybeti ve böylesine kapsamlı bir yapıtın yazıldığı zamanın kısalığı göz önünde tutulduğunda, sunulan gereç zenginliği şaşırtıcı boyuttadır. Bu, yaratıcısını, belki de öteki kitaplarının hiç birinin aynı yoldan yapamadığı biçimde, çok güçlü, çalışkan ve yetenekli bir yazar olarak sunan bir kitaptır. Bu büyük yapıtın Bertrand Russell yetmişindeyken gerçekleştirildiğini anımsadığımızda olay daha da çarpıcı görünür. Eleştirmenler yanlışlıklar gösterdiler —örneğin Kant ve Bergson bölümlerinde— ve tarihle felsefenin uyuşturulması

amacını her zaman başarıyla gerçekleştiremediğini, bir doğruluk payı da bulunarak, öne sürdüler. Belki felsefi düşüncelerinin büyüsüne kapılarak kimi filozofları zamanları içine yerleştirmeyi tümüyle savsadığı da olmuştur. Bütün bunlara karşın Russell'ın başarısı, kitabına, felsefe yazını içinde kalıcı bir yer sağlamak için yeterlidir.

1944 te Cambridge'de yeniden ders vermeye çağrıldı. O dönemin gereklerine uyarak Atlantiği eski bir şileple geçti. İngiltere'de onun üzerindeki düşünceler yine bölünmüş durumdaydı ve Trinity'de sürekli bir atamaya karşı çıkan etkili sesler vardı. İngiliz radyo yönetimi, onun yapacağı konuşmaların yayınlanmasıyla ilgili bir öneriyi okumamış görünüyordu. Fakat bütünüyle alındığında, yeniden İngiltere'de bulunmaktan ve eski kolejinde bir kez daha ders vermekten çok memnundu. Şimdi Cambridge'de, mutlulukla, eski sıkıntılı yılların acısını çıkarıyordu. Öğrenciler derslerine akın ederek ona verdikleri değeri gösteriyorlar ve kendilerine en büyük salonun verilmesine karşın, çokluk bir bölümü dışarıda kalıyordu. Eski meslektaşları onu hoş karşıladılar. O sırada Cambridge'de felsefe profesörü olan Wittgenstein belki de Russell'la uyuşmayan tek kişiydi, fakat o başka bakımlardan da tuhaf birisiydi.

Bertrand Russell zaman zaman Lordlar Kamarası tartışmalarına katılmak üzere Londra'ya gidiyordu. Bertrand'ın kardeşi Frank'ın sanı, ölen dedeleri Lord John Russell'ın kalıtıydı ve 1931 de Frank'ın ölümü üzerine bu san, üçüncü Earle Russel olarak ona kaldı. Buna çok az önem verdi ve Lordlar kamarasındaki ilk konuşmasını yedi yıl sonra yaptı. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşından sonraki ilk yıllarda çokluk Lordlar Kamarasında görüldü.

Bölüm X

BARIŞ VE ŞEREFLER

Savaştan sonra yapılan 1945 genel seçimlerinde İşçi Partisinin Avam Kamarasında çoğunluğu kazanarak hükûmeti kurması Bertrand Russell'ı sevindirmişti. Şimdi artık İngiltere'de kamu yararına bir toplumsal düzeltmeler döneminin, bir barış dünyası içinde başlayabileceğini umuyordu ve bu yüzden de Hiroshimaya atılan atom bombası onu büyük düş kırıklığına uğrattı. Artık tarihsel çevrende bir üçüncü dünya savaşının hayalini görebiliyordu ve çok geçmeden atom bombasının yerini hidrojen bombasının alacağını da iyi biliyordu. Yeni durumda Batı'nın hızla silâhlanmasının dışında bir seçenek göremiyordu, çünki her durumda, Batı'nın silâh bakımından Doğuya göre üstünlüğünü, barışın korunmasının tek güvencesi olarak görüyordu. Bu yüzden de bütün kuşkularına karşın Batı kapitalizminin yanında yer aldı, çünki kapitalizmde ekonomik ve siyasal alanların birbirinden ayrı olması, bireye daha büyük bir özgürlük güvencesi veriyordu. İkinci Dünya Savaşı deneyi, barışçı bir tutumun tek

başına insan özgürlüğünü korumaya yeterli olmadığını ve yalnızca öyle bir tutum kabul eden bir dünyanın tutsaklığa katlanmak zorunda kalacağını ona öğretmişti. Böyle bir durumdan ve diktatörlüğün yengisinden kurtulabilmek için şimdi Batı'nın etken biçimde silâhlanması zorunluydu. Geriye bakıldığında, Bertrand Russell'daki bu düşünce değişikliğinin değişen koşullara yansıdığı ve anlaşılmasının kolay olduğu görülür. Fakat savaştan sonra böyle görüşlerle ileri atıldığında onu halka yaranmak için düşman yana geçmekle suçlayan İngiliz soylu üyelerinin acı saldırılarına katlanmak zorunda kalıyordu.

İngiltere Dış İşleri şimdi onun hizmetlerinden yararlanma konusunda çok istekliydi. Her şey bir yana, bu çok kafalı ve iyi konuşan adama bakışla, Batı dünyasını öteki ülkelere kim daha iyi tanıtabilir ve yeni tehlike karşısında Batı'nın birlik içinde ve güçlü kalması gerektiğini insanlara kim daha iyi anlatabilirdi? Çok geçmeden, bu birliğin bir elçisi olarak Avrupa'da bir konferans turuna çıktı. Henüz tükenmez düzeydeki enerjisiyle bir kentten sonra başka kentte, bir ülkeden sonra başka ülkede konuşuyordu. Çok yorucu bir işti, fakat ona büyük zevk veriyordu ve halk her zaman dolup taşan toplantı yerlerine akın ediyordu.

Yaptığı tur, 1948 de Norveç'te, nerdeyse hiç beklenmedik acı bir olayla son bulacaktı. Bertrand Russell çok tütün içerdi ve yemek yediği ve uyuduğu zamanlar dışında piposu hemen hemen ağzından düşmezdi; fakat onu gideceği yere götürecek olan deniz uçağının ön bölümünde tütün içmek yasaktı. Sevgili piposu dişlerinin arasında, tütün içmenin serbest olduğu arka bölümde yerini aldı. Yolda uçak denize düştü ve Bertrand Russell'la arka bölümdeki arkadaşlarının kurtul-

masına karşın ön bölümdeki ondokuz kişi boğuldu; bu arada onlar da, yardımlarına koşan bir geminin kendilerini kurtarmasından önce, buz gibi suya dalmanın acısını tattılar. Bertrand Russell bu heyecanlı olayı her zamanki dingin alacılığıyla telâşsız karşıladı ve herhangi bir soyrılıklı coşkuya kapılmaktan uzak kaldı. İngiliz Elçiliğinden ödünç aldığı giysilerle, üçüncü dünya savaşını önleyecek yapıcı öneriler içeren konferans turuna hemen yeniden çıktı.

Bertrand Russell'la ilgili genel hava kökten değişmişti ve artık BBC bir düşmanlığa kapılmadan onun sesini yayınlarında duyurabiliyordu. 1948 de yıllık Reith derslerini vermesi için kendisine çağrı yapılması üzerine, konu olarak yetke ve birey sorununu seçti. İngiliz ağır sanayiinin, İşçi Partisi izlencesine uygun olarak devletleştirilmesini önerdi, fakat en çok üzerinde durduğu, birey için olanak içindeki en büyük özgürlüğün sağlanmasıydı. İleride kurulacak bir dünya devleti için de tasarılar ortaya atıyor ve bunun yaptırım gücünün geniş ölçüde barışın korunmasıyla sınırlı olması ve varlığının birey özgürlüğünü olanak ölçüsünde az kısıtlaması gerektiğini savunuyordu. Bunun ancak böyle bir devletin üye devletlere, olabilecek en büyük ölçüde özerklik sağlaması ve aynı ilkenin üye devletlerden her biri için de geçerli olması koşuluyla yürüyebileceğini savunuyordu.

İleri yaşında Bertrand Russel, artık, ülkesine iyi hizmet eden ünlü kişiler içinde sayılıyordu ve bu durum 1949 da kendisine verilen Order of Merit (Liyakat nişanı) ile resmen onanmış oldu. Nişanın verilişi olağanüstü bir olaydı ve kral ilk kez, ülkenin verebileceği en büyük sivil nişanı, ülkenin yasalarına karşı gelmekten hapse girmiş, üstelik, yasayla kurulmuş İngiliz

Kilisesine düşmanlığı herkesçe bilinen birine vermiş oluyordu.

Ertesi yıl, yetmişsekiz yaşında, insanlığa ve düşünce özgürlüğüne yaptığı büyük hizmetler karşılığında Nobel yazın ödülünün kendisine verilmesiyle, Bertrand Russell'ın yeni saygın durumu uluslararası ölçüde de kabul edilmiş oluyordu.

Eskiden, 1920 lerde, Bertrand Russell büyük çağdaşı Churchill'i hiç beğenmezdi ve 'Niçin hıristiyan değilim?' adlı kitabında onun üzerine ağır bir takım görüşler belirtmişti. Daha sonraları, özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında, Churchill'in ülkesine yaptığı büyük hizmetler Bertrand Russell'ın görüşlerinin değişmesini sağladı ve kitabın sonraki baskılarından, karalayıcı bölümler çıkarıldı.

Bölüm XI

AVUSTRALYADAKİ GÜNLER

1950 Haziranında Bertrand Russell Avustralya'dan bir çağrı aldı ve kabul etti. Edward Dyason adında Melbourn'lu zengin bir iş adamı, dünyanın başka bölümlerindeki yüksek düşünce adamlarının Avustralya'ya gelip konferans turları yapmalarını düzenlemek üzere bir vakıf kurmuştu. Bertrand Russell, henüz görmediği tek anakara olan Avustralya'ya çok ilgi duyuyordu ve bu yolculuk onu düşkırıklığına uğratmadı. Gerçekten bu bir olay oldu. Konferanslar verdi, Avustralya radyosunda konuştu ve yeni dostluklar kurup çevreyi dolaşmak için de zaman buldu. Orada gördüğü ekonomik ve siyasal koşullar, bu yeni anakaranın gelecekteki olanakları üzerinde düşünmesine neden oldu. Kendisi özünde Avrupalıydı, bu çok değişik anakaranın insanlarına, onların çok diriltici bulduğu uysal doğallıklarına imrendi. Şimdi, ekonomik açıdan çok gelişmekte olduğu belli olan Avustralya'nın Avrupa ekininden bir şeyler edineceğini ve böylece, kuramsalla kılgısal, özdekselle zihinsel arasında bir denge ku-

rarak, Avrupa'nın eski kültürünü Avustralya'nın dürüst ve güçlü öncü ruhuyla gençleştireceğini umuyordu. Siyasal durumu göz önünde tutarak —Kore savaşı yeni çıkmıştı— Bertrand Russell Avustraya'lılara, geniş boş topraklarını işletmeye açıp buralarda yerleşimi sağlamalarını esinliyordu, çünki bu yapılmazsa, Asya'nın artan halkı bir gün Avustralya'nın da ezici çoğunluğunu oluşturabilirdi. Kore savaşı yüzünden Bertrand Russell, şimdi bütün yıkıcılığıyla birlikte bir üçüncü dünya savaşı çıkmasından korkuyordu ve kendi ülkesinin Avustralya'dan daha çok acı çekeceğini görüyordu. Çocuklarının güvenini sağlamak üzere onların hemen kırsal bölgeye götürülmeleri için Londra'ya acele telgraf çekişi bu günlere rastlar.

Bölüm XII

H BOMBASI ÇATIŞMASI

Bertrand Russell artık iyice yaşlı bir adam olmuştu. İlk üç evliliği başarısızlıkla sonuçlanmış fakat bunlardan mutlu bir şey kalmıştı: çocukları ve torunları için duyduğu sevgi ve bağlılık. İkinci evliliğinden olan John ve Kate 1921 ve 1923 doğumluydular ve en küçük çocuğu, oğlu Conrad, Patricia Spence'le olan evliliğinden 1937 de doğmuştu. 1952 de bu evlilik te boşanmayla sonuçlandı. Artık sekseninde bulunan Bertrand Russell korkuya kapılmamış, boşanma kararının kesinleşmesinden kısa süre sonra, bu kez, ailesi yüzyıllarca önce New England'e yerleşmiş olan, canlı ve zeki Edith Finch'le evlenmişti. Edith eğitimini Avrupada görmüş, sonra da Bryan Mawr görevlileri arasında çalışmaya başlamıştı. Adı ilk olarak, yazdığı, Wilfred Scawen Blunt'un yaşam öyküsüyle duyulmuştu.

Artık yaşının çok ilerlemiş olmasına karşın Bertrand Russell, bilimsel ve felsefî gelişmelerle olduğu kadar, günün siyasal sorunlarıyla da yakından ilgileniyor ve gazetelerle başka yayınlara yazı yazmayı,

radyo ve televizyonda konuşmayı sürdürüyordu. Siyasal eleştirileri şimdi yalnızca Sovyetler Birliğine değil Birleşik Devletlere de yönelmişti; Amerikalıların büyük siyasal yanlışlıklar yaptıklarını ve onların da yeni doğmakta olan bir sömürgeci güç durumundaki onsekizinci yüzyıl İngilteresi'nin geçirmiş olduğu sayrılığa tutulmuş olduklarını görüyordu. Birleşmiş Milletler Örgütünün, Amerika'nın eylemlerinin eleştirilip denetlenmesi için uygun bir tartışma yeri olduğunu düşünüyordu.

Bütün yaşamı boyunca günlük politika sorunları, zamanının ve ilgisinin büyük bir bölümünü almıştı, fakat bu ileri yaşında çalışmalarını arı yazınsal yapıtlara yöneltmekten zevk duyacağını anlıyordu. Bu onun için tümüyle yeni bir şey olduğundan, şimdi yazmakta olduğu kısa öykülere imza atmaktan kaçınıyordu ve bunları imzasız olarak yayınlayan **GO** adlı magazin, yazarın adını doğru olarak bilebilecek ilk okuyucuya 25 Sterlin ödül vereceğini bildiriyordu. **Miss X in Korsika serüvenleri'nin** yazarının kim olabileceğini kimse bulamadı ve ödül de verilemeden kaldı. Bertrand Russell kurgusal alandaki ilk yazınsal deneme girişiminden çok yüreklenmişti ve şimdi de **Şeytan Varoşlarda** adlı, onsekizinci yüzyıl söylemiyle yazılmış bir kısa öykü kitabı yayınlıyordu. Bunu da **Saygın kişilerin karabasanları** adlı başka bir kısa öyküler derlemesi izledi ve bu kez bunlarda açıkça kişisel bir çok şeyler vardı; Bertrand Russell bir kez yazmaya başladığında, buradaki gibi kurgu alanında geçtiği kabul edilen bir durumda bile çağdaşlarını eleştirmekten kendini alamıyordu.

İleri yaşına karşın Bertrand Russell sıkı bir perhize sokulmamıştı. Piposunu büyük zevkle ve uzun

uzun içmekten geri kalmıyor ve perhiz sorunlarıyla kafasını yormadan, canının istediğini yemekten çekinmiyordu. Ancak, hekiminin önerisi üzerine, onun kendisi için aşırı asitli bulduğu şarabı bırakmış bu tutkusunu viskiye aktarmıştı. Karısı da sigara içtiğinden, sırayla yüksek sesle kitap okuyorlardı ve böyle ortak eğilimler ve paylaşılan zevkler evliliklerinin tatlı ve rahat geçmesinde çok yararlı oluyordu. Bertrand Russell artık yaşadığı dünya üzerine düş kurmuyordu; dünyanın, bütünüyle, iyiden çok kötü olduğunu biliyor ve dünyada adalet bulunmadığına kesinlikle inanıyordu. Fakat dünyanın doğasının açık görüşlü bir anlayışını da ondan zevk almanın temel koşulu olarak görüyordu. Dünyanın ne tür bir şey olduğunu olanak oranında erken görebilmek bir çok acıları ve düş kırıklıklarını önlüyordu. Bertrand Russell'ın yaşamdan aldığı tükenmez tadın gizi belki de bu görüşteydi. Her zaman yaşamın bu kuralına uygun yaşadığı için bir çok düş kırıklıklarıyla başa çıkmış ve gerektiğinde her zaman yeniden başlayabilmiştir. Gücünü yitirip acınma duygusuna kapılacak yerde, çevresindeki insanlara karşı her zaman güçlü, giderek saldırgan bir tutum takınmıştır. Herkeste, bir ölçüde iyi ve dürüst nefretin gerekli olduğuna inanırdı. Çünkü böyle olmadığında ruhsal bakımdan güçsüz düşüp kendisi başkalarının nefretine hedef oluyordu. Kuramsal inançları çokluk bununla çelişse bile, en azından yaşamdaki kılgısal tutumu buydu.

1953 te yeni bir akciğer yangısından öleyazdı ve iyileştikten kısa süre sonra tehlikeli bir ameliyat geçirdi. Henüz sağlam olan yapısının ve ruhsal gücünün desteğiyle bundan da yengiyle çıktı.

Önceden düşündükleri gerçekleşip te dünya hidro-

jen bombasıyla karşı karşıya kaldığında, insanlığı ateşle oynanan bu sağlıksız oyuna karşı uyarmak için bütün yetkesini terazinin kefesine koyması doğaldı. 1954 te uluslararası durumun 1950 dekinden de daha kötü olduğunu düşünüyordu, çünki o zamanlar henüz insanlığın biraz sağduyu gösterebileceğine inanıyordu. Şimdi, hidrojen bombasının da ortaya çıkmasıyla, gerçekten bir varolup olmama durumu doğmuştu, o da bir kez daha ortaya atılıyor ve insanları, kendi şeytansal zekâlarının bütün dünya için oluşturduğu tehlike karşısında tutkulu bir yayınla uyarıyordu.

Şimdi hidrojen bombasına karşı, dünyanın bütün bilginlerince imzalanacak bir çağrı düzenliyordu. Gerek komünist gerekse komünizm düşmanı, önde gelen kişiler onun çevresinde toplandılar, özellikle Einstein onu bütün yüreğiyle destekliyordu. Paris'e gelip te Einstein'ın, adının kullanılması için verdiği yazılı izni orada bulduğu sırada büyük fizikçinin ölüm haberini almak Bertrand Russell için acı bir an oldu. Bertrand Russel bu protesto belgesinin olanak ölçüsünde eksiksiz olması için çok büyük işler yaptı ve bir yandan, karısının da yardımıyla, bütün dünyaya sayısız mektuplar yazarken bir yandan da bir çok bilginleri kendisi ziyaret etti. Ayrıca Roma'da toplanan Dünya Hükûmeti Kongresinde bir konuşma yapmak üzere oraya gitti. 1955 Haziranında önemli bir basın konferansı düzenledi ve savaşımını desteklemek üzere televizyona çıktı. Yaşını unutup, sağlığına özenmeyi bir yana bırakıyor, kendini hiç düşünmüyordu, çünkü dünyanın yazgısı için kişisel bir sorumluluk duyuyordu. Bütün yaşamı boyunca yaptığı gibi, duyumsuzları uyararak özgür insan kişiliği içinde, kendi inancıyla, dünyaya bir yüreklilik ve henüz her şeyin kurtarılabileceği

umudu vererek, barış isteyenlerin sözcülüğünü yeniden üstlendi. Davranışı, moral güç ve uygarca yürekliliğin çok aranır olduğu o günlerde çok kimseyi utandırdı ve Batı dünyasının her gün biraz daha gömülür göründüğü deve kuşu politikası için bir paylama oldu. Mayıs 1962 de doksan yaşında bulunan bu adamın uzun yaşamı, bütün geleneksel değerler karşısındaki safça şüpheciliğin kendini güçsüz bir kötümserliğe bırakmak anlamına gelmediğini, güçlü ve tükenmez bir iyimserliğin temelinde açık bir nesne ve insan anlayışının yattığını bütün dünyaya göstermişti.

Bertrand Russell yaşam karşısındaki bu iyimser tutumunu örnek biçimde sürdürdü. 1961 Eylülü'nde 100 ler komitesinin bir üyesi olarak halkı, nükleer silâhlanmaya karşı bir oturma gösterisiyle polise direnmeye kışkırtmaktan yedi gün hapse çarptırıldığında hiç yılmadı ve hücrede vaktini, hem Doğu hem de Batı önderlerine karşı suçlama yazmakla geçirdi. Yaşamının bu kısa öyküsünün yazarına 1962 nisanında gönderdiği bir mektuptu, 100 ler komitesinin altı üyesinin cezaya çarptırılmasının kendisini yoğun bir çalışmaya ittiğini ve şimdi karşılaştığı büyük güçlüklere karşın, bütün zamanını nükleer silâhlanmaya karşı savaşıma ayırdığını söylüyordu. Bu arada alaycı tutumunu da bırakmamıştı; gerçek bir Lord'un böylesine siyasal etkinliklere kendini kaptırmasını biraz tuhaf bulur görünen bir gazeteciye verdiği yanıtta, sanını çok yararlı bulduğunu, hiç olmazsa hapiste Lordlara, halka karşı olduğundan daha iyi davranıldığını söylüyordu.

Bertrand Russell'ınki kadar uzun ve öylesine dolu bir yaşam ne denli yakından incelenirse o denli öğretici ve çekici oluyor ve özellikle insan kardeşleri için mesajını ortaya koyan bir filmi için bunu düşünebiliriz.

Film bantları Londra Bankasının kasalarında korunmaktadır. Bütünüyle, bu 'İnsanlık ve Düşünce Özgürlüğü Havarisi'nin yaşamı, insan hakları ve onuru için uzun ve sapıntısız bir savaşım olarak görülebilir.

Onun yaşamı ayrıca, bütün geleneksel, törel ve dinsel öğretilerin karşısına dikilen bir adamın da kendi törel bilincini bütün insanlığın yararına hizmete sürebileceğini tanıtlıyor. Belki de kendine özgü ve bireysel bir biçim içindeki bu düşünsel özgürlüğün, yine kendi sorumlu düşünce yöntemleriyle, insan yaşamının eski ve sürekli direnen temel değerlerine yeniden dönebilişinin gizi de buradadır. Dünya, kendi çağdaşlarının çoğundan daha uzun yaşayan bir kimsenin, uzun yaşamı içinde, böylesine baş eğmez bir savaşım örneğine tanık olma şansını sık sık bulamayacaktır. O, eleştiriciliğin destekleyici ve yıkıcı yanlarına karşın, tehlike karşısında yürekliliklerini yitirenler ve insan uygarlığını koruma savaşımını bırakma eğilimi gösterenlere yeni direnç ve güven verir. Dünya belki bir gün Bertrand Russel'ın felsefe yapıtlarına ve kişisel yaşamının ayrıntılarına, onun gösterdiği yürekliliğe ve insansal onurluluğa verdiği kadar önem vermeyecektir. Duygusallığa ve abartmaya düşmeden, Bertrand Russell gibi insanların, insanlığın gerçek savunucuları olduğunu söyleyebiliriz. Dünya bir gün artık onun benzerlerini yetiştirmez olursa, insan özgürlüğü gerçekten sönüp gitme tehlikesine düşer. Kahramanlıktan söz edilmesini pek sevmezdi; öyleyse diyelim ki onun kişiliği, bilinç, söz ve eylemin uyumlu birliğinin çarpıcı bir örneğiydi.

BERTRAND RUSSELL'IN YAŞAMINDA ÖNEMLİ GÜNLER

1872 18 Mayıs'ta Monmouthshire'da, Trelleck yakınında Ravenscroft'ta doğdu.

1874 Annesinin ölümü.

1876 Babasının ölümü. Ninesi Lady Russell onu ve kardeşi Frank'ı Pembroke Lodge'a alır ve onların yetiştirilme ve eğitimlerini denetler.

1883 Bir özel vasi atanması. İlk matematik ve felsefe dersleri. Dinsel şüpheciliğin ilk izleri.

1890 Cambridge'de Trinity College'e giriş.

1894 Paris'te İngiltere Elçiliğinde Ataşe. İngiltere'ye dönüş ve Alys Pearsall Smith'le evlenme.

1895 Almanya'ya gidiş. Berlin Üniversitesi'nde eğitim. Dönüşte London School of Economics'de Ekonomi dersleri. *German Social Democracy* kitabının yayınlanması. Geometrinin temelleri üzerinde çalışma.

1896 Alys'le birlikte Birleşik Devletlere gidiş. John Hopkins Üniversitesi ve Bryan Mawr Colledge'de matematik dersleri.

1898 Trinity Colledge'de Leibniz üzerine dersler. Kant ve Hegel'den kurtulma konusunda G. E. Moore ile anlaşmaya varır.

1900 Paris'te Uluslararası Felsefe Kongresine katılma.

1907 Politikaya atılış. Ara seçimde yenilgi.

1910 Principia Mathematica'nın ilk cildi yayınlanır. Trinity College'de matematiksel mantık dersleri.

1911 Evliliğin sona erişi. Bergson felsefesinin eleştirisi.

1914 Boston'da 'Dış dünya üzerine bilgimiz' üzerine dersler. İngiltere'de halk önünde, savaşa karşı konuşmalar.

1916 Everett olayından sonra, Trinity College'deki üniversite görevinin geçici son bulması.

1918 *Tribunal*'de yayınlanan bir yazı için altı aylık hapis cezası.

1920 İşçi delegelerle birlikte Sovyet Rusya'ya gidiş.

1921 Boşanmanın kesinleşmesi. Çin ve Japonya'ya gidiş. Dora Black'la evlenme. Oğlu John'un doğumu.

1923 Seçimde ikinci yenilgi, bu kez işçi adayı olarak.

1925 Birleşik Devletlerde konferans gezileri.

1927 Eşi Dora ile, küçük çocuklar için bir okul açma.

1930 New York'ta 'Çağdaş evlilik bir başarısızlık mıdır?' konusunda John Cowper Powys ile halk önünde tartışma.

1931 Kardeşinin ölümü üzerine Üçüncü Earle Russell olur.

1935 Boşanma işlemleri ve Dora ile evliliğin sonu.

1936 Patricia Helen Spence ile evlenme.

1937 İkinci oğlu Conrad'ın doğumu.

1938 Birleşik Devletlere gidiş. Chicago Üniversitesi'nde ders.

1939 California Üniversitesi'ne, felsefe ve matematik öğretmeni olarak geçici atanma.

Herbert Gottschalk

BERTRAND RUSSELL

YAŞAMI

"Dünya, kendi çağdaşlarının çoğundan daha uzun yaşayan bir kimsenin, uzun yaşamı içinde, böylesine baş eğmez bir savaşım örneğine tanık olma şansını sık sık bulamayacaktır."

"Dünya bir gün artık onun benzerlerini yetiştiremez olursa, insan özgürlüğü gerçekten sönüp gitme tehlikesine düşer. Kahramanlıktan söz edilmesini pek sevmezdi, öyleyse diyelim ki onun kişiliği, bilinç, söz ve eylemin uyumlu birliğinin çarpıcı bir örneğiydi."

alaz yayıncılık